

www.godine.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

НОВЕМБАР 1942

БРО 11

Д

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

СА Д Р Ж А Ј:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ, МИН. ПРОСВЕТЕ: ПРОБЛЕМ НАШЕ ДУХОВНЕ
ОРИЕНТАЦИЈЕ

Д-р РАДИША МИТРОВИЋ: СВЕТОСАВСКА ШКОЛА

ПРОФ. ФИЛАРЕТ ГРАНИЋ: МОНАШТВО У СЛУЖБИ БЛИЖЊЕГА
У СТАРОМ И СРЕДЊЕМ БЕКУ

Д-р Р. В. ЂИСАЛОВИЋ: СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ПУТОПИСАЦ

Д-р ВИНКО ВИТЕЗИЦА: ПРОБЛЕМ СРПСКОГ УМЕТНИЧКОГ СТИЛА
БОРБЕ МАНО-ЗИСИ: О ЗНАЧАЈУ ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ КОД НАС

ДРАГУТИН МИТРИНОВИЋ: НЕШТО О НАШЕМ ЂИЛИМАРСТВУ

МИЛОРАД Ж. ПАВЛОВИЋ: ЈЕДАН ПРЕДЛОГ ЗА ИЗМЕНУ НАСТАВНОГ
ПЛАНА И ПРОГРАМА СРЕДЊИХ И СРЕД-
ЊИХ СТРУЧНИХ ШКОЛА

Б Е Л Е Ш К Е:

Д. Г.: ЗАШТО СЕ У ШКОЛИ МОРА ТОЛИКО ДА ГРДИ; ВАСПИТАЊЕ
ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ У ИТАЛИЈИ; СПОСОБНОСТ УЧЕЊА КОД
НИЖИХ ЖИВОТИЊА; ЕЛЕКТРИЧНИ УДАР КАО ЛЕК; ПРОНАЂЕНА
НОВА КОМЕТА

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

www.unl.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла о. г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник“, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник“.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник“ наставља редовно излагање, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику“ и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник“ даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник“ има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развитку и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник“, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник“ износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник“. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

114619

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ,
ПРОФЕСОР ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

Бр. 11

НОВЕМБАР 1942

ГОДИНА LVIII

ПРОБЛЕМ НАШЕ ДУХОВНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

На дан 20-IX-1942 године министар просвете Велибор Јонић створио је на Коларчевом народном универзитету у Београду други течај против комунизма за наставнике и наставнице свих београдских средњих школа. Том приликом одржао је следећи говор:

„Госпође и Господо!

Господа која су приредила овај други течај предавања против комунистичког схватања света и живота обратили су ми се са молбом да га ја отворим. Одазвао сам се тој њиховој молби из разлога што сматрам да је овај непосредни духовни контакт између вас, наставника, и Министарства просвете неопходно потребан, како бисмо сви заједнички радили у истом смеру. Ја сам иначе доста говорио, доста писао, и могли сте да видите у чему су моја основна схватања, али сматрам да неће бити на одмет да у сквиру овог предавања изложим оно што, по мом мишљењу, претставља суштину постављеног проблема. Остала ће господа са више података говорити о појединим тачкама овога течаја, а ја ћу говорити уопште, истичући нарочито не само оно негативно против чега се треба борити него ћу покушати да у општим цртама дам оно позитивно које, по мом мишљењу, треба да претставља далеко важнији предмет наших разговора, наших брига и наших размишљања. Јер, није довољно рећи: нећемо ту и ту идеологију. Потребно је рећи шта хоћемо наместо ње. То међутим није лака ствар.

Ја немам никакве претензије да ћу бити у стању да вам у данашњем једночасовном предавању то изложим. Али ћу вам

рећи отворено и искрено шта је, по мом мишљењу, најважније и у ком правцу треба да се крећу наша размишљања и настојања.

По мом дубоком уверењу читаво данашње човечанство преживљава тешку и претешку кризу. Та криза не траје ни од јуче, ни од пре десет, ни од пре педесет година. Та је криза много старија и много дубља него што то човеку на први мах изгледа. Да бисмо сав њен опсег схватили, морамо бити свесни да живимо на крају једне културе, која је већ почела да се изживљава у својој последњој, цивилизаторској форми. Да је ово тачно, има безброј доказа. Да наведемо само неке од њих.

Пре свега, ту је велики технички напредак, какав човечанство у својој историји није још забележило. Материјални стандард живота подигнут је не само вертикално него и хоризонтално. Електрична светлост, радио, брза превозна средства доступни су данас у многим земљама и најнижим народним слојевима. Али са овим позитивним странама материјалног напретка иду паралелно и негативне. Пре свега, и сам човек данашњице се у неку руку материјализовано. Он је постао више умно него духовно биће. Са овим наступило је и опадање вере и морала, и материјалне вредности су на далеко већој цени од духовних. Телесна задовољства потиснула су духовна, тако да је душевни живот данашњег цивилизованог човека закржљао. То је изазвало појаву тако званог „културног варварина“, тј. човека који је углађен, образован, обучен по последњој моди, али који сав живи нагонски, и који је крај свег вештог прикривања, незајажљив у својој себичности.

Овај духовни пад човека-мушкарца довео је до матријархата, тј. до владавине жене, што је редовна појава на крају свих цивилизација. Да је ово тачно довољно је да упоредимо нашу данашњу градску породицу са сеоском, у којој је још на снази патријархат, тј. владавина човека као носиоца духовних и моралних вредности. У првој, градској, жена води главну реч. Отуда у граду све чешћа појава жена-мушкобања, као и појава мекушног, ефеминизираног мушкарца.

Тако у Енглеској на пр. има много жена које је на улици тешко разликовати од мушкарца. Црте лица су им огрубеле, оштре, глас дубок, коса кратка. Ако још томе додате мушки шешир на њиховим главама, панталоне и гојзерице, онда ће вам горње наше тврђење бити јасно.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Велика забуна код нас настала је услед тога што наш свет врло лако брка појам културе и појам цивилизације. Само благодарећи томе могло се десити то да је нашем српском народу кроз деценије непрекидно говорено како је он некултуран и како треба да се угледа на друге „културније” народе. У прошлом, а нарочито у овом веку непрекидно се понавља та тврдња. Она је била тако рећи аксиом, у који су људи непобитно веровали. Међутим она је у основи својој нетачна. Српски народ није довољно цивилизован, али он није некултуран. Имао је он своју и то врло високу патријархалну културу, која се одликовала својим оригиналним погледом на свет и живот који је изражен у нашим народним песмама и умотворинама.

Када је пре двадесет година једна група људи, у коју сам и ја спадао, почела у нашем јавном животу речју и пером да тврди ово што сам сад споменуо, нас су сматрали за полуинтелектуалце. Људи који су нас за такве прогласили, били су махом они који су се школовали на европском Западу. То су били духовно однарођени људи који су некритички примали све што су тамо видели и хтели су то, без много размишљања и по сваку цену, да преседе у нашу средину.

У том некритичком имитирању ти су наши франкомани, васпитани и образовани у духу т. зв. позитивних наука, одбацивали и Бога и веру у Њега. Зато смо ми, који смо устајали у одбрану нашег народног, духовног схватања света и живота и следствено спомињали име Божје и истицали потребу вере у Њега, сматрани као група недоучених људи, који не смеју ни по коју цену да дођу до изражаја у нашем јавном животу, које треба сузбијати на сваком кораку. Ми смо међутим говорили да је питање Бога и вере основно питање и основни проблем свакога човека, па и народа и читавог човечанства. Наши т. зв. слободни мислиоци су са потсмехом прелазили преко тога. Догађаји су међутим показали да смо ми имали права, а не они. Јер, да су они имали право, онда нас не би снашла несрећа која нас је задесила. Да су они имали право, онда би они наш народ одвели лепшој будућности, јер су генерације пре њих биле створиле све предуслове да он буде велик, да живи и напредује. Међутим, ми смо видели да је за двадесет година у нашој бившој држави било, истина, извесног материјалног напретка, извесног

успеха у погледу пресађивања цивилизације, али ако метнемо руку на срце морамо признати да смо у њој доживели душевну пустош какву давно наш народ није доживео, и то народ који је своју филозофију, своје гледање на свет и живот изградио на сигурним хришћанским основама.

У народу који је сковао реч:

„Боље ти је изгубити главу
него своју огрешити душу”

у томе народу, на волшебан начин, почело се уврежавати материјалистичко схватање света и живота, које је негирало и дух и Бога. Ако запитате српског сељака за његово дете: чије је, он ће вам одговорити: „Божје па моје”. Значи да наш расни човек свакодневно у сваком свом поступку почиње са врховним мерилом вредности. Себе, човека, ставља он исправно на далеко нижи ниво него што је онај на коме је стварни Господар живота. Међутим, код интелигенције и градског становништва тога народа почело се увреживати материјалистичко гледање на свет и живот, које је главни кривац за јаз који данас постоји између села и града. Што је најстрашније, те две средине тешко је измирити, јер у њима владају два сасвим супротна схватања: једно које не верује у Бога, а друго које верује. Додуше, у последње време, под утицајем несреће коју смо доживели, и у градовима нашим цркве су далеко више посећене него раније. Хвала Богу што је тако! Значи: град је почео долазити к себи. Значи: враћа се здравим традицијама народним. Али, он је још далеко од тога да бисмо у овом погледу могли бити спокојни. Доказа за ово има безброј. Упоредите само нашу градску „културну” породицу, са сеоском. Шта ћете видети? Наћи ћете много градских породица у којима се не зна ко је млађи, а ко је старији, јер нема никаквог моралног принципа и начела. Ја морам отворено да кажем: да сам, не једанпут у своме животу, позавидео ономе реду, слози, дисциплини који владају у једној обичној, простој сељачкој кући нашој. У многим нашем „културном” дому нема оне хармоније као што је има у дому „непросвећеног”, често неписменог српског сељака. Ако је човек критички настројен, он мора да се пита како је то могуће?

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Као васпитачи од заната ви сте све ово морали и сами за-
назити. Као учитељски син, ја сам имао прилике да констатујем
да су сеоска деца у школи далеко мирнија и послушнија од ва-
рошке. Откуд то долази? Долази отуда што сеоско дете расте у
здравијој породичној средини него варошко. На селу се деца
схватају благословом Божјим, и нико од њих не прави кумира.
У варошкој породици, где је завладао систем једног или два
детета, дете је ту више ради забаве и разоноде родитеља. Зато
га непрестано кинђуре и облаче, мазе га и угађају му, испуњава-
јући сваку жељу његову. Је ли онда чудо што је то варошко
дете, које нема још ни две године, постало прави господар у
кући и малтретира цео свет! Нико нема од њега мира. Мати,
уместо да буде свесна како треба да га васпита, повлађује свакој
ћуди његовој. Ако је дете женско, она му маникира нокте и он-
дулира косу већ у трећој години живота.

Отуда код градске деце тако честа појава дечје хистерије,
која тешко погађа њихово не само душевно већ и телесно
здравље. Човек се мора запитати откуд та појава наопаког васпи-
тања у нашим градским породицама? Узрок што је то тако ја
видим у томе што је у том нашем цивилизованом, али полукул-
турном градском дому, завладао споменуто материјалистичко
схватање света и живота, од кога пати читаво данашње „културно“
човечанство.

Као што видите, нажалост, материјалистичко схватање света
и живота није никакав специјалитет комуниста. Оно је зачето у
т.зв. капиталистичком друштву, које је, клањајући се златном
телету, постало индиферентно према духовним и моралним вред-
ностима, према Богу и вери у Њега. Културно-историски по-
сматран, комунизам није ништа друго до крајња, логична конзе-
квенца капиталистичког материјалистичког схватања. Верску инди-
ферентност капиталистичког друштва комунизам је претворио у
потпуно негирање Бога и потпуно одбацивање вере. Као такав,
он одиста претставља велику опасност по човечанство, али борба
против њега биће успешна само онда ако се претходно поведе
борба против материјалистичког схватања као таквог, без обзира
где се оно јављало и откуда долазило.

Јер ако станемо на становиште да је материја оно што је
главно и да је она главни услов за срећу човекову, онда нам ма-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

терије никада није довољно. Ако имамо једну кућу, ми лако добијамо жељу да их имамо десет. У том случају човек се претвара у машину која треба да зарађује што више пара, да би се набавило што више материјалног блага. Ако су материјални услови предуслови за срећу, онда логично ту нема и не може бити никаквог ограничења. У том случају сасвим је природно што се између људи и појединаца развија непошtedна животна борба, која води до културног варваризма, који се свршава потпуним варваризмом као што је комунизам.

Мало пре сам споменуо гледање нашег сељака на Бога, који Њега узима као врховно мерило вредности. Истина, наше село је, у последње време, под утицајем града прилично поколебано. И на нашем селу, нажалост, има појава материјалистичког схватања и безбожништва. Јер, како би се иначе могло објаснити оно уцењивање градског становништва од стране сељаштва приликом набавке животних намирница? Али ми, варошани, морамо бити свесни да жањемо оно што смо посејали. Уколико је наше село постало материјалистичко, оно је то постало под утицајем нашег градског становништва и наше интелигенције.

Поставља се питање: како је било могућно да се у једном народу, где је живот већине био заснован на хришћанским основама, створе градови који су надахнути материјалистичким схватањем света и живота? Пре свега, градови као такви, веома су погодно тле за развијање оваквог схватања. Градски човек не оре и не копа, и плод његовог рада није у таквој зависности од ванземаљских сила, као што је то случај са сељаковим, коме читав труд једне године може за цигло четврт часа бити уништен градом или провалом облака. Кад градски човек има новац, дакле комад материје, он може себи да прибави све што му је потребно. Није дакле случајност што је и комунизам, као крајње материјалистичко схватање, поникао у граду, а не на селу.

Али када је у питању наш српски случај, онда има и једно друго, по нашем мишљењу врло важно објашњење. Наиме, наша је велика трагедија била у томе, што смо ми дошли у додир са Западном Европом у један по нас најнеповољнији моменат. Наше је ослобођење од Турака почело прошлога века, дакле у доба када се у Европи десила француска револуција. Ви знате шта је она све собом донела. Она је прва почела са материјалистичким

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

схватањем. Онда је дошла читава једна епоха т.зв. егзактних наука, које су почеле да објашњавају извесне животне појаве необјаснивши основно питање порекла и постанка живота. Па ипак отворено се проповедало како је човек врховни арбитер свега, како Бог не постоји, како је вера обична заблуда, а човек искључиво плод своје средине.

Да смо ми раније дошли у додир са Западном Европом, а не баш онда када се стварало ово материјалистичко схватање живота, можда би наш случај био лакши. Овако, ми смо из једне патријархалне и духовне средине убачени у материјалистичко и индивидуалистичко схватање. И као што је увек случај са оним који некога подражава, да он у свом подражавању претера, тако се и са нашим човеком десило. У Западној Европи међутим, и после француске револуције и после појаве материјализма ипак је било некаквог коректива у књижевности, филозофији, уметности, које су имале свога корена у хришћанском схватању света и живота. Хришћанска нит се повлачила свуда и кориговала то материјалистичко схватање и спречавала људе да не отерају у крајност. Код нас те корекције међутим није било. Наш градски човек био је без традиција и како је село био прогласио некултурним, он је самим тим одбацио и све оно што је било здраво у њему. Тако су село и град пошли у раскорак.

Има још једна чињеница која је случај нашега града чинила још тежим. Наиме, српски народ, док је био под Турцима, био се повукао у планине и села. Градови су били насељени несрбима. У њима су били махом Цинцари, Јевреји, дакле изданци старих народа. Као такви, они су имали материјалистичко схватање света и живота. Наш српски човек, кад је после ослобођења почео да силази у град из својих села и планина, увидео је како неспретно изгледа, како не уме лепо да се понаша и почео је да одбацује све оно што је претстављало суштину његовог схватања. Сем тога, био је чест случај да су Цинцари, чим би видели неког Србина који је поникао са села, али који се истакао у ма коме виду народног живота, удавали своју кћер за њега, а преко ње наметали и своје материјалистичко схватање.

Ми смо, међутим, као народ имали и једну ретку повољност коју многи други народи у Европи нису имали. Она се састојала у следећем. Ви знате да су сви европски народи преко Италије

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

доживели ренесансу. Ми смо у то време били под Турцима, те је нисмо ни могли доживети. Тако смо ми стварно све до почетка XIX века остали у схватањима хришћанског средњег века. У чему је смисао и значај ренесансе? Ренесанса, уколико је с једне стране донела ослобођење индивидуе и њено оспособљење да сама мисли, ради и ствара, утолико, с друге стране, она претставља улажење паганског, многобожачког елемента у хришћанску Европу. Нико не може и не жели порећи да је европски човек кроз ренесансу ослобођен крутих стега и норми које су владале у средњем веку, и да је као такав био у стању да постигне велике успехе на материјалном пољу, на пољу науке и технике. Али овај успон претставља и почетак пада европског човека. Савладав природу, он је почео да замишља да је он центар васионе, алфа и омега. Ту је и клица његовог безбожништва и материјалистичког схватања. Ако се овоме дода још и та чињеница да је ренесанса донела и ослобођење европског јеврејства, које је нарочито у току последњих сто година ударило јак печат европском културном стваралаштву, онда је сасвим објашњиво откуда је материјалистичко схватање толико завладало.

Да је наша интелигенција била свесна те повољности што нисмо доживели ренесансу, што је наш народ живео у хришћанским средњеveковним схватањима, и да је имала смелости да задржи српску душу каква је дотле била, прилагођавајући је врло опрезно новоствореним приликама, ми бисмо сигурно стајали далеко боље него што данас стојимо. Онда ове забуне духовне не би било; не би било ни јаза између варошана и сељака; не би било ни оне стерилности која се појављује у нашем духовном стварању, а која је последица нашег некритичног подражавања Западу. Погледајмо које је наше највеће књижевно дело. Његошев Венац. Шта видимо у њему? Видимо хватање везе са народним духом. Јер без везе са народним духом човек не може да дође до правог оригиналног стваралаштва.

Можда ће се неко зачудити зашто се толико задржавам на овим стварима које са комунизмом на први поглед немају никакве везе. То се тако може само чинити. Јер моје је дубоко уверење да је главни смисао борбе која се данас води у свету стварно у томе што је то борба с једне стране оних који верују у идеалистичко, духовно, хришћанско схватање живота, и оних који прет-

WWW.UNI.CS.BS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

стављају материјалистичко схватање, били они комунисти или капиталисти.

Ни у науци ни у филозофији више се не замишља да материја као таква садржи у себи животни принцип. Нема тих физичко-хемијских процеса из којих би могао произићи живот као такав. Материјалистичка теза да је духовно, животно настало из материјалног, неживотног, одбачена је. Целокупна т. зв. мртва природа није ништа друго него угасли живот, тако да је анорганска хемија у ствари једно поглавље органске хемије, а аноргански елементи деривати органских. Данас се дакле и филозофија и наука слажу са хришћанским схватањем да је дух оно што је примарно.

Али, без обзира на ове објективне аргументе, довољно је да човек пође од самога себе, од свог личног искуства и личног доживљавања, па да увиди да је човек без Бога и Његове помоћи стварно само сламка међу вихоровима. Ко је иоле имао мука са самим собом, са својом сопственом личношћу, морао је констатовати да је човек, па макар и најпааметнији, макар и најплеменитији по рођењу, далеко од тога да буде савршен. Ја лично готов сам да признам да сам највеће муке у животу имао са самим собом. Све оне незгоде и несреће које сам као човек доживео, све тегобе које сам имао са људском пакошћу или глупошћу, све је то било сигно према мукама које сам имао са самим собом. Говорим вам поштено и отворено. Ако хоћете и ви поштено и отворено да мислите и говорите, мораћете ово исто да признате, сем ако не болујете од нарцистичке самозаљубљености.

Ако дакле не би постојао никакав други разлог да се верује у Бога, онда би био довољан тај што човек без вере у Бога не може у себи да обузда нагонски, животињски део свога бића.

Да је ово тачно, довољно је да се сетимо шта се недавно дешавало у нашој земљи. Већина од вас била је на антикомунистичкој изложби. На њој сте видели оне назовинтелектуалце: студенткиње, професорке, учитеље, образоване људе, видели сте каква су све зверства чинили. Претпоставимо да су они све то чинили из убеђења. Они верују у тај њихов комунизам као једино тачну доктрину и сматрају да треба свакога убити ко не верује у оно што они верују. Не би то био први случај у историји. Најкрвавије борбе човечанство је одувек водило из идеолошких

побуда. Сетимо се само тридесетогодишњег рата. Али и ова чињеница што људи воде најкрвавије борбе из духовних побуда је још један доказ више да је дух важнији од материје. Рецимо, дакле, да и комунисти имају право да убијају све оне који не мисле као они. Али зашто они мрцваре људе које убијају? Зашто?! Одговор је прост: јер су безбожници, а самим тим су животиње у људском облику. Сваки од нас је то исто чим престане да верује у Бога.

Сигурно је, дакле, да материјалистичко схватање поживотињава човека. Истина, и онај ко још верује је грешник! Али верујући грешник претставља човека који се бори са животињом у себи.

У капиталистичком друштву материјалистичко схватање донело је грамзивост појединаца, непоштедну животну борбу и победу јаких, али бескрупулозних и бесавесних појединаца.

А шта је донео комунизам? У Совјетској Русији то је група људи која признаје само себе. Кажу да тамо нема више од милион комуниста. Та мањина држи огромну већину људи и ради са њима шта хоће. Сигурна је ствар да није све у реду ни у либералистичком и капиталистичком друштву где само јаки појединци имају право на егзистенцију, где је друштво тако атомизирано да појединци немају никакве везе између себе. Али комунистичко друштво у име колектива негира постојање личности као такве. Међутим, предуслов да би човек могао да буде стваралац лежи у томе да он буде у стању да изгради своју личност. Без изграђене личности нема стваралаштва. Ко је безличан, без облика, он не може да даје облик, да ствара.

Не ради се овде о личности у смислу самозаљубљености него личности која је дар Божји, коју човек свакодневно и свакодневно изграђује. Нико нема права да га лиши такве личности. Разумемо да друштво има права да се обезбеђује од претеране себичности појединаца, али нико нема права да узме од мене оно моје божанско ја у мени, ону свету ватру која је извор сваког правог стваралаштва.

Када се човечанство буде вратило својим духовним основама, онда ће оно да нађе начина за помирење личности и целине, јединке и заједнице. Јер суштина проблема је у томе: омогућити

ли материјалистичко схватање, онда је са данашњом цивилиза-

На крају морам рећи још ово. Успе ли комунизам, победи да створимо дела која могу и другим да буду корисна. јер смо уверени да само кроз изграђену духовну личност можемо право на духовну личност, право на егзистенцију народног духа, ционализам ми хоћемо да служимо човечанству. Зато и тражимо друштво, друштво братске љубави и солидарности. Кроз наш на- човека, који ће једини бити у стању да оствари боље и праведније нисти кажу. Напротив! Ми се боримо за свету ствар, за бољет Нисмо ми националисти због тога навајни, као што кому-

Само таква, она може бити од користи себи и својем народу. наших традиција, у духу нашег народног схватања света и живота. поступа. Наша српска омладина мора бити васпитавана у духу зовање ума, како је то материјалистичка школа досада хтела и обраћати на васпитање, на израђиву личности, а не само на обра- Зато ми хоћемо да створимо школу која ће главну нажњу духа, шта сам ја онда?

Бога, ако ми одузму народни дух, ако ме лише мог сопственог Одакле ће мој дух прети у том случају снагу? Ако ми одузму народног духа, онда сам се одрекао и свог сопственог духа. треба да одрекне свог народног духа. Ако се пак ја одрекнем да се ми одрекнемо нације. То значи да се мој појединачни дух о карактеру једног Француза, Енглеца, итд. Комунисти пак хоће ина свој дух. То је једна реалност. Иначе се не би могло говорити постоји мој појединачни дух, постоји и народни дух. Сваки народ човечанства, тако исто морају да постоје и нације. јер као што израдио себе, да бих на тај начин допринео општем напретку за народ. Као што ја морам да постојим као личност да бих шта да кажем. Оно што важи за људе као појединце важи и би искључен, јер будући једнаки, не бисмо имали један другоме би живот био страшно досадан. Сваки разговор међу нама био што људи нису једнаки. јер када бисмо сви били једнаки, онда из искуства знате да сви људи нису једнаки. И то је баш добро, што они стоје на становишту да су сви људи једнаки. Ви међутим, комунисти негирају право на развијање личности из разлога линац слободу не злоупотреби на рачун других, на рачун целине. појединцу да дође до своје личности, а опет спречити да поје-

цијом свршено. Човечанство ће утонути у међусобно клање и рушење, после кога ће мало чега остати, исто онако као што је мало остало и после толиких цивилизација које су претходиле данашњој. Ми верујемо у могућност препорода и обнове. Они једино могу доћи из духа, милошћу и помоћи Божјом.

Велибор Јонић
министар просвете

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СВЕТОСАВСКА ШКОЛА

Приликом прославе св. Саве чуле су се са многих страна изјаве да је један од главних узрока несреће која је задесила српски народ и његово отстрањење од светосавског духа, од светосавског пута којим су ишла ранија поколења. То је несумњиво тачно. Али да бисмо то правилно схватили, ваља увидети значај светосавског духа и уочити моменат и разлог отстрањења од тога духа.

1. О ЗНАЧАЈУ СВЕТОСАВСКОГ ДУХА

Прави значај рада св. Саве састоји се у томе што је он од народа начинио нацију, од државе отаџбину. Тако, када је касније држава пропала, отаџбина је и даље живела у срцима поколења. Народу, узајамно повезаном пореклом, сродством, нарочито заједничким дужностима према владару, дао је св. Сава заједничко схватање живота и света. Тај поглед на живот и свет имао је верски, хришћански карактер. Поглед на живот и свет или има верски, или философски карактер. На тај начин је св. Сава створио у народу заједнички духовни живот и тај живот је организовао у самосталној српској цркви. Тако је он овоме животу дао и политички, национални карактер. Св. Сава је од народа начинио српску нацију. Ратове које народ отада води имају поглавито и идеолошки карактер, то су борбе за „крст часни и слободу златну“.

Светосавско схватање живота је сродно идеалистичком философском схватању које у духовној, културној страни види прави смисао и вредност човекова живота. Услед тога и философ идеалиста стоји принципијелно на светосавском становишту, иако његов став има философски а не религиски карактер.

Српски народ је видео у вечном духовном животу праву вредност и смисао живота. Он се „приволео небескоме царству“.

Стога он настоји да то небеско царство оствари на земљи. То небеско царство јесте царство богољубља и човекољубља. У томе царству влада милосрђе, узајамно помагање и пожртвовање. У прошлости рату сваки је невољник могао наћи помоћи у сваком српском дому. Није се ту по великој цени продавао хлеб него делио и поклањао у колико га је било. То небеско царство на земљи пружа народу идеалне услове духовног живота, теориског, етичког, естетског и религиозног.

Нација се разликује једна од друге не само по своме духу већ и по природним моментима по којима се разликује један народ од другог. То су поглавито моменти биолошког порекла, биолошких и физичких услова живота и развитка народа. Према томе природни моменти много више диференцирају народе него духовни, културни. Тако ми можемо говорити о европској култури, али не можемо о европској нацији или народу.

Када је реч о нацији, онда је потребно да постоје и природни и духовни моменти. Али ни природни ни духовни моменти одвојени не чине нацију. Нација постоји када су они тесно уједињени. Да би постојала нација није чак довољно да у једном народу постоји једно схватање живота само као философска или религијска идеја, већ је потребно да се та идеја претвори у другу природу, да пређе у навик у којој се стварно живи, да пређе у крв једнога народа. Тада имамо у правом смислу нацију. Србин који не осећа, не живи у светосавском духу не припада српској нацији.

Постоје покрети који имају за циљ да униште нације тиме што, занемарујући природне разлике које диференцирају народе, теже да разне народе окупе око једне философске или религијске идеје. То су разне интернационале. Овај покушај је неостварљив, јер он занемарује природне услове постојања свакога народа. Ми можемо стварати нове философске идеје, али не можемо ни стварати ни мењати природне услове живота једнога народа. Народ постоји само дотле док постоје ти услови. Ти услови природно диференцирају народе. Зато су сви ови покрети нереални, фиктивни, неостварљиви. Интернационала не може да замени нацију, јер не може да изједначи и промени природне услове постојања свакога народа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Сваки је народ конкретно биће. То конкретно биће не изражава потпуно никакав појам народа. Заблуде настају када ми у својим мислима на место идеје о једном конкретном народу ставимо апстрактну општу идеју народа. Као конкретно биће народ може постојати само док је у стању да обезбеди себи физичко-биолошке услове живота. Човек обезбеђује себи те услове само као члан једног народа, он је социјално биће. Лишен народне заједнице, он мора да угине. Борба и рат имају ту свој природни корен. Ратови су или идеолошки или природни за обезбеђење услова народног живота. Они се могу водити и ради интереса само једног дела народа, једне класе или касте. Интернационале су неостварљиве фикције које превиђају конкретне, природне услове живота народног. И онда када би сви народи усвојили један заједнички поглед на свет који би остао историски непроменљив, ипак не би постојала интернационала већ различите нације. Али историски живот тече и никада није идентичан са животом у другом размаку времена. И тај је живот конкретан. Није могућно никакво идеализирање. Није ни могућно, а није ни потребно наметати народима философска схватања која не одговарају ни њиховом природном ни културном животу.

2. ОТСТУПАЊЕ ОД СВЕТОСАВСКОГ ДУХА

Са стварањем Југославије српски народ напушта светосавско схватање живота. На место српске нације долази југословенски народ, па се он онда цепа на разне народе и племена, чак и на покрајине. Отаџбина се своди на завичај. Држава се полако распада у бановине. Дух који ту влада јесте крајње материјалистички. Све је тежње апсорбовала тежња за новцем, за положајем. Са овом тежњом и са индивидуализирањем и партикулазирањем народног живота иде као њен нужан пратилац крајња себичност, завист и мржња.

Београд је постао као нека Нова Америка. У њему се обичан радник претварао за кратко време у капиталисту. Капитализам у кризи на западу цветао је у Југославији. Ту су преконоћ ницала нова богатства, рађале се нове капиталисте. Али у исто време рађа се и реакција свих оних елемената који нису у тој јурњави за благом имали среће. Туђински агенти искоришћавају овај моменат и организују у Југославији марксистички покрет. Сем тога фор-

мирају се у исто време и многобројни клубови и ложе које имају за задатак да својим члановима омогуће постизање њихових циљева, тј. полагаја и богатства. У супротности са светосавским духом није само марксизам него и либерално-демократски капитализам.

И данас када је српски народ доживео своју највећу катастрофу има још Срба који слепо јуре за богатством па макар и по цени црноберзијанске пљачке. Где је у њих милосрђе? Где је братска љубав и помоћ у невољи? Где је свест о српској нацији? Па ипак ми смо срећни што видимо да постоје људи, а њихов број није мали, који увиђају да је српски народ пошао путем који води у несрећу и пропаст и да се ваља неодложно повратити на светосавски пут. Светосавски дух омогућио је ранијим поколењима да преброде све невоље и тешкоће, да преброде и вековно робовање и да се својом сопственом снагом ослободе ропства. Тај им је дух омогућио да преброде и албанску Голготу. Тај је дух данашњим поколењима потребан да преброде и ослободе се од невоља и тешкоћа у које су непаметно запала.

Најважније је питање сада како ћемо ми повратити и оживети у српском народу светосавски дух. Пут и начин је онај исти којим се св. Сава послужио да тај дух унесе у народ. Пут васпитања, просвећивања и пут политичко-организаторски.

3. СВЕТСАВСКА ШКОЛА

На првом месту да поменемо нашу школу. Наша школа је још увек југословенска школа, она још није светосавска школа. Да би она постала светосавском школом, она мора имати као васпитаче људе искључиво надахнуте светосавским духом. Од странаца који су нашли уточиште у српским школама то не можемо ни очекивати ни тражити. Али то морамо захтевати од свакога наставника Србина.

У мушким средњим школама не можемо постићи светосавско васпитање помоћу женског наставничког особља чак и онда када би ово свесно било прожето тим духом, јер не би могло да своје доживљаје пренесе на мушку омладину нити да је успешно води у њеном развитуку и оспособљавању за национални живот. Васпитање је једна врста вођства на путу развитука и оспособљавања за рад и живот у оквиру једне нације. Мушка омладина осећа

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

природну отпорност и неповерљивост према женским доживљајима и процењивањима вредности. Оно што је за жену лепо и добро и паметно може за мушкарца бити мекуштво, слабост и кукавичлук. Женскиње не може да указује на животне путеве и да води на стази животне борбе, јер је жена увек била ван те борбе, па била она природна или идеолошка. У ту се борбу жена не сме увлачити. Шта бива од жене када у такву борбу уђе видели смо на примеру пропале другарице, комунисткиње, звер-жене. При своме васпитању мушкарац може видети свој узор, идеал само у једном другом мушкарцу који му служи као путоказ у свом сопственом развиту. Мушкарци се не угледају на жене и оне им васпитно не могу служити као узор па ма како биле узорне и ваљане.

Под утицајем материјалистичког духа ми видимо да мушкарци најчешће студирају реалну групу наука, математичко-природну. Женскиње, пак, претежно духовну групу. Ова друга је група за васпитање важнија од оне прве. Познато је да је женскиња понајчешће врло вредна и да може добро да научи. из ове групе све оно што претставља знање и умење. Оне науче стран језик добро. Али оно што је у овој групи од нарочитог васпитног значаја то је тек оно чему се помоћу тога знања може приступити, а то су текстови теориске, етичке, естетске или религиозне садржине. Ове текстове није довољно само разумети и превести већ је потребно њихов духовни значај доживети и тај доживљај свесно схватити. Шта би било од једне лирске песме коју бисмо разумели али не бисмо били у стању да њен естетски значај доживимо и схватимо? Све ово тражи ванредно проширено лично образовање не само литерарно већ и философско. Наставник је услед тога принуђен да и после свршених универзитетских студија стално и даље ради на свом општем и стручном образовању. По нашем мишљењу не би било лако у нашој средњој школи пронаћи наставницу која је достигла неопходно потребни ниво и литерарног и философског васпитања. Али и када би тај случај био врло чест, ипак наставнице из горе поменутих разлога не могу доћи у обзир као васпитачи мушке омладине у светосавској школи. Потребно је пробудити код мушке омладине интересовање за духовну групу наука. То је нарочито задатак Универзитета.

На Универзитету наставник мора стећи потребну основицу за свој даљи рад. На Универзитету се светосавски дух мора јасно испољити и то нарочито на катедри српске историје, српске књижевности, на богословском факултету и на отсеку философско-педагошком. Одатле тај дух мора да зрачи до у најудаљеније српске крајеве. Свакоме Србину мора бити јасно шта значи српска нација, шта њега везује за ту нацију и какве он дужности има према нацији. Само тада ћемо ми имати не само српску нацију него свесну српску нацију. Ми се можемо поносити својим светосавским духом. Он нам указује на најбољи пут кроз живот који српски народ никада више не сме да напусти. Тај се пут може успешно идеолошки оправдати и од сваког напада одбранити. Он је реалан, јер је тесно условљен народним животом.

Југословенској школи није био потребан наставник прожет светосавским духом и оспособљен да успешно изврши свој наставнички задатак у средњој школи. Зато он у тој школи није имао услова да се у томе духу потпуно формира. Ова школа је то систематски ометала. Средњошколски наставник је био оптерећен великим бројем часова, изнад законског максимума, а при томе још огромним бројем ученика. Иако би успео да се како тако спремим за своје часове, он никада није могао да испуни своју васпитачку дужност у погледу на број ученика. Али поред ове тешкоће која већ сама изазива код савесног наставника незадовољство са својим васпитачким радом долазе још многобројне друге дужности које му потпуно одузимају не само слободно време за лично усавршавање већ и потребно време за припрему за рад у школи. Од наставника се тражило да, када нема часова, стражари по ходницима, замењује отсутне наставнике из ма кога предмета, да проверава оправданост одсуствовања ученика похађањем њихових домова, да прима у одређене часове родитеље и обавештава их о успеху њихове деце, иако се родитељи о томе успеху у одређеним роковима, када се тај успех утврди, писмено обавештавају. Сем тога наставник је дужан да води ученике на излет, у цркву, у биоскоп, у позориште. Поред тога он присуствује разним седницама и води читаву администрацију: исписује ћачке књижице, уписнице, сведочанства, израђује статистике, води записнике итд. На овај начин његова васпитачка, наставничка дужност је потиснута разним другим дужно-

стима. Тако васпитач постаје нека врста наставника-машине која механички отаљава оно што се тражи. Главна је потражња, пак, била не за знањем и умењем, не за васпитањем духа, већ поглавито за сведочанством о свршеном разреду.

Очигледно је да се у таквој школи није могао развити и постојати прави светосавски васпитач. Једно је, пак, јасно да без правог васпитача нема светосавске школе. Тамо где нема светосавске школе видели смо већ да ниче и омладина која је смртни непријатељ свога сопственог народа.

Да бисмо постигли светосавско васпитање наше омладине, ми морамо имати светосавску школу. Ову школу ми можемо имати само онда када будемо имали васпитаче руковођене светосавским духом у своје раду. То могу бити само Срби и то у мушким средњим школама искључиво мушкарци потпуно обавештени и свесни, одушевљени радници на своје племенитом послу.

4. СВЕТОСАВСКИ ПОЛИТИЧКИ РАД

Политички рад има за задатак да организује све оне институције, на првом месту школе, које ће служити развоју и јачању светосавског духа. Сем тога он треба да елиминира оне институције које слабе и разарају светосавски дух. Кроз школе и кроз друге политичке организације ми морамо успоставити светосавски дух. У томе лежи бити или не бити за српску нацију. Тај препород се мора извршити. Србија мора престати да буде Нова Америка. Тиме ће се она ослободити свих нежељених штетних елемената који су дошли ради пљачке, ради брзог и лаког богаћења. Диригованом и контролисаном привредом ми се налазимо већ на добром путу. У томе правцу треба и даље радити док се не постигне потпуно уређена и организована народна привреда. Продукти те привредне делатности не треба да послуже богаћењу појединаца већ напретку и развоју народног културног живота.

5. ЗАКЉУЧНЕ ПРИМЕДБЕ

Светосавско схватање живота види у духовном животу и смисао, и главну вредност народног живота. Томе циљу има све да се подвргне. Омогућити народу духовни живот теоријски, естетски, етички и религијски јесте циљ, а није циљ стварање

мултимилionара, Ротшилда и Рокфелера. Економско технички рад има да служи духовном животу, а не индивидуалном богаћењу које духовни живот доводи у зависност и омета његов развитак.

Само под тим условима човек може постати личност достојна поштовања и уважавања, а народ нација са славном прошлошћу која ће изазивати љубав и дивљење и потстицати будућа поколења на велика дела. Нема ту мржње ни зависти, нема ту класне подвојености ни класне борбе. Љубав повезује чланове нације свесне својих дужности и задатака. Нација је вечни, несаломљиви организам свестан своје духовне и физичке снаге.

Д-р Радиша Митровић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

МОНАШТВО У СЛУЖБИ БЛИЖЊЕГА У СТАРОМ И СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Међусобни односи хришћана одређени су другом основном заповести Господњом о љубави према ближњем. Ову заповест сам божански Оснивач цркве допунио је и ближе изложио речима: „Јер огладнех и дасте ми да једем, ожеднех и напојисте ме, стран бејах и примисте ме, го и оденусте ме, боловах и обиђосте ме, у тамници бејах и дођосте к мени“. И на питање праведника одговори им Господ: „Јер што сте учинили једном од моје најмање браће, учинили сте мени.“ Заповест љубави према ближњем важила је неограничено, као што се види из Господње изреке: „Љубите непријатеље своје, добро чините онима који вас мрзе, благосиљајте оне који вас куну, молите се Богу за оне који вам чине зло.“ То је у битном садржина јеванђеља о љубави и помагању. У начелној супротности према комунистичком поретку хришћански друштвени поредак поштује право приватне својине и оставља члановима хришћанске заједнице слободу располагања њиховим иметком и приходима, друштвене обавезе помагања су добровољне природе и имају обележје материјалног самоограничења ради изједначења и ублажења великих и често оштрих привредних неједнакости, а у корист привредно слабих и друштвено запостављених. Стара црквена литература стално је опомињала верне на давање милостиње и све јаче истицала је значење милостиње за будући живот хришћана; претставници ове литературе упоређују милостињу са кајањем за учињене грехе и прописују милостињи веће дејство него молитви и посту. И у специјално монашкој литератури старе цркве стално се сретамо са безбројним примерима милостиње, како индивидуалне тако и колективне; један монашки писац VI в. цени милосрђе и милостињу више свих монашких врлина и изрично вели да оне монахе,

који немају човечности и милосрђа не може спасти ни девичански живот ни пост.

Постанак хришћанске милосрдне делатности пада у исто време кад и оснивање саме цркве. Из изричне заповести Господње и делотворне љубави Господа Исуса и апостола поникла је снажна акција милосрђа, која је првенствено користила члановима хришћанске заједнице. Крајем 1 стол. по Хр. почиње и стално расте погоршање привредног стања и повољних међусобних односа појединих слојева становништва. На овом пољу је хришћанство с обзиром на своје претежно градско обележје добијало све значајнији задатак. Тако се овом задатку већ појединац хришћанин посветио, најпре жена, која је посећивала сиромашне у њиховим становима, мученике у затворима, примала браћу са стране у свој стан, и свим овим делила храну и пиће. Говорећи о овом латински црквени писац III века Тертулијан упозорује незнабошце да хришћанско милосрђе долази у самој улици до већег изражаја него ли незнабожачка вера у храмовима. За појединцем није заостајала ни хришћанска општина; месечни доприноси у произвољној висини који су прикупљани за црквеноопштинску благајну, као и приноси у натури, које су верни доносили за евхаристијску службу и при другим приликама пружали су средства за покриће текућих издатака. Сем овога утицали су нарочити поклони при нарочитим поводима: скупљања новчаних средстава за откуп ратних заробљеника, богати дарови имућних појединаца приликом њихова ступања у ову или ону црквену општину, поклони у облику намирница, које даје поједини члан црквене општине у сврху расподеле међу сиромашне. Као нарочит пример истичем потоњег картагинског епископа Кипријана који је после свога крштења свој велики иметак највећим делом у корист сиротиње распродао. У ред оних о којима се црквена општина старала, спадају делимице сиромашне црквене општине, делимице поједине личности, пре свега пак клир, који је већ по апостолској заповести у име отштете за своју службу имао редовни удео у натуралним приносима верних, затим удовице и сирочад, који су већ у апостолско доба били предмет старања, надаље браћа која су са стране долазила и коју је у време када није било још црквеноопштинских гостионица примао на конак епископ, затим болесници, па хришћани који су вере ради лежали у тамницама или

били осуђени на принудан рад по рудницима и напослетку они хришћани који су због свога дуговања допали тамнице или постали ратни заробљеници те их општине откупљивале. Службу милосрђа вршили су под надзором епископа ђакони, удовице и девице. Као што видимо ова делатност цркве била је већ у прва три столећа хришћанства врло развијена, обимна и многострана, она се простирала на све категорије невољног хришћанског становништва: људе без завичаја и крова, сиромашне, удовице, сирочад, болесне и инвалиде, сужње, заробљенике и др. па и на сахрањивање умрлих сиромашних чланова хришћанских заједница. Врло рано било је већ организовано прибављање потпорних средстава у новцу и натури и расподела ових; главни део средстава долазио је од приноса имућнијих чланова месних цркава. У трећем столећу почело је стварање црквеног иметка, који је, поред издржавања храмова, богослужења и клира служио првенствено остваривању социјалнополитичког програма цркве, подмагању невољних чланова хришћанског становништва; црквени иметак није стајао у начелној опреци са суштином саме цркве, јер добро цркве сматрано је као добро сиротиње. Стари циљеви делотворног милосрђа црквених општина остали су и надаље једна од најважнијих тачака њихова програма рада: општине су настојавале да сузбијају и ублажују све врсте сиромаштва, да олакшају судбину сужњих, да откупом ослобађају ратне заробљенике, да осиромашеле материјално подигну. Државно законодавство потпомагало је ова настојања и дало је епископима право да у свако доба посећују сужње, да се старају о њихову физичком и духовном стању и налажењу и да се пред судом заузимају за невине. Са све јачим ширењем хришћанства у римској империји порасле су брзо и црквене општине и ускоро су оне сачињавале велику већину становништва политичких општина. Упоредо са порастом броја хришћана ишао је страховити пораст осиромашења маса у целој империји. За овако промењене прилике показао се дотадањи систем индивидуалне милосрдне делатности потпуно недостатан. Ово стање изазвало је постанак нових облика милосрдног рада: велике харитативне заводе, у чију су службу била стављена нова велика материјална средства месних цркава. У градовима почело је од друге половине IV века подизање црквених јавних установа милосрдног карактера, као што су

заводи за смештање стараца, сиромашних, болесних, сирочади, старих и изнемоглих те нахочади.

Било је научника у прошлом и садашњем столећу који су заступали мишљење да се аскетизам не може довести у склад са вршењем социјалних дужности, нарочито са хришћанским обавезама према ближњима. Али историја монаштва показује нам на многобројним примерима да монаси, иако су живели одвојеним животом од света и друштва, потпуно предани својој идеологији и тежили за постигнућем идеала хришћанског савршенства, ипак нису занемаривали хришћанске социјалне дужности; гостопримство, помагање сиромашних и невољних; старање за болесне и с овим у вези подизање и издржавање болница које су већ врло рано местимично биле специјализоване по врстама болести. Практиковање дела милосрђа заузимало је већ од почетка монаштва у животу монаха и њиховој историји једно од најважнијих места. У служби скоро непрекидног вршења милосрдних дела стајали су како монаси појединци тако и манастири; у манастирима била је ова служба добро организована и до појединости регулисана. Египатски монаси су већи део зараде од свог ручног рада делили околној сиротињи; добротинства ових монаха нису остајала ограничена на непосредну околину, него су у многим случајевима прелазила њене границе. Од самоодрицања монаха имали су користи уопште људи, који су иначе живели у тешким материјалним приликама. Међу монасима нарочито је било развијено гостољубље; сваки манастир, свака монашка колонија имала је већином странопријемницу за странце и пролазнике. Оснивач општежитељног монаштва Египћанин Пахомије (IV век), један од најдарежљивијих људи свога времена, у најобилнијој мери помагао је из средстава својих 16 манастира, са око 7.000 монаха и монахиња са строго спроведеном поделом рада, сиротињу ближе и даље околине, и често се није обзирао ни на залихе манастира; тако се догађало да су сами ови манастири остајали неки пут без хлеба и других намирница. Монаси Палестине и Сирије, без обзира на облик њихова устројства, нису у погледу вршења милосрђа ништа заостајали за својом браћом у Египту. Мало људи оставило је у историји монашке милосрдне делатности тако дирљиву успомену као едески ђакон и чувени црквени писац Јефрем, који је за време велике глади која је пустошила по Сирији у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

другој половини IV в. организовао исхрану сиротиње у граду Едеси и околини. Св. Василије Велики млађи савременик Јефремов, није се у својим монашким подвизима зауставио на давању монасима препорука и упутстава за старање о сиротињи, него је за ову сврху створио у свом манастиру посебног функционера за ову толико важну грану социјалне делатности, који је ову службу вршио споразумно са игуманом и економом манастира. И код монаха изван Египта, Палестине и Сирије била је милосрдна делатност веома развијена. Тако је у Анкари у малоазијској провинцији Галатији један монах пун милосрђа без престанка вршио дужност хришћанског милосрђа обилазећи тамошње градове, похађајући сужње у тамницама, болеснике у болницама, и издашно помажући сиротињу; његов рад на ублажавању судбине ових људи био је предмет општег дивљења. Једна истакнута личност у истој провинцији Галатији, по одласку са свог високог положаја у чиновничкој каријери, живела је на свом добру потпуно аскетским животом; приликом једне глади у Галатији, ставила је ова личност своје житне амбаре на својим земљишним поседима (имањима, добрима) на расположење за исхрану сиротиње. Веома далекосежну милосрдну делатност вршио је знаменити претставник монаштва V века Александар, игуман чувеног манастира Акимита на Босфору у близини Цариграда; он је потребе свога братства свео на најмању меру и тако добијени вишак у намирницама давао сиромашнима. Веома обиман био је на пољу милосрђа рад Ипатија игумана једног маџастира код Халкидона у првој половини V века; за сиромашне и сирочад осећао је безграничну љубав и изобилно их помагао исхраном, одећом и др. Исто тако била је великих размера његова акција на ублажавању веома тешког стања становништва у оближњем селу за време трогодишње глади; тада је у свој манастир, који је благовремено створио знатне залихе житарица и поврћа, примио на свакодневну исхрану пет стотина сиромашних сељака. Веома добро организована била је милосрдна служба у манастиру Св. Теодосија у Палестини; овде су постојале одвојене милосрдне установе, као странопријемнице за монахе, мирске људе и просјаке, надаље болница за све ове, дом за умоболне и болница у палестинском граду Јерихону. За време глади у овом крају око 100 најсиромашнијих особа из околине добијало је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дуже времена свакодневни обед у манастирској трпези. Сваке године пак на Цвети маса сиромашних околних сељака, која је тога дана долазила у манастир на литургију, била је тада у манастиру почашћена. Знаменити оснивач манастира Монтекасино у Италији и чувеног римокатоличког монашког реда Св. Венедикт (VI в.) унео је у своја монашка правила одредбу о чињењу добрих дела, поглавито милостиње. По угледу на овај ред и остали католички редови су вршили најразноврснија дела милосрђа на веома широкој основи и у најразноврснијим облицима.

Милосрдни заводи цркве важили су као посебне установе, али је ипак постојала разлика између манастирских и осталих црквених милосрдних завода, јер су се први налазили у тесној правној вези и стајали под непосредним надзором својих манастира, док су други били задужбине у потпуноме смислу и имали правну и правнопословну способност. И милосрдни заводи основани од приватних личности важили су као посебан црквени иметак и били су правна личност и били су у погледу права располагања и управљања својим иметком изузети од власти својих оснивача односно његових правних наследника. И у познијим столећима Средњег века делатност на пољу милосрђа играла је врло важну улогу у програму манастирског рада. Тако отац светогорског монаштва Св. Атанасије Атонски истиче у свом типичу потребу обилног помагања сиротиње без обзира на величину издатака. Систематски спроведени рад на пољу милосрђа налазимо у убогом дому Михаила Аталијата у граду Редесту; с овим домом био је спојен манастир, који је сваке недеље на главној капији манастирској делио сиротињи хлеб а шесторицу сиромаша свакодневно имао при трпези дома и давао им још и новчану потпору, а извесном броју сиромашних лица давао годишње одређену количину пшенице. Сем тога оснивач је ставио у дужност члановима братства напред наведеног манастира појединачан хумани рад у том правцу да сваки брат један део свог дневног obroка од ручка остави за бедне и невољне. Чувени манастир Св. Јована Богослова на острву Патмосу излазио је у границама своје материјалне могућности у сусрет како гостима и сиромашнима тако и свим онима који западну у материјалне тешкоће. Типик ман. пресв. Богородице Милостиве код Струмице одредио је да поред појединачног испомагања сиротиње манастир

даје трипут годишње општу исхрану странцима и сиротињи. Према одредби другог једног богородичиног манастира управа манастира треба да у испомагању сиротиње иде до граница имовне способности манастира. Сем свакодневне потпоре сиромасима овај манастир давао је на дан своје славе о Успенију пресв. Богородице стотини сиромаша обед, који се састојао из поврћа и сира, а по могућству и речне рибе. У даљем једном богородичином манастиру чувар главне манастирске капије имао је дужност да свакодневно дели одређену количину хране сиротињи која ради милостиње долази на главна манастирска врата; владало је правило да вратар не сме никога пустити да оде празних руку са манастирских врата. Уопште типичи православних манастира, издани у раздобљу од X—XV в., садрже опширне и подробне одредбе о помагању сиротиње наглашујући да у том раду треба ићи до крајњих граница материјалних могућности. Веома лепо било је уређено дело милосрђа у цариградском манастиру Пресвете Богородице, чији је типик послужио као узор за састав типика нашег Хиландара. Гладан свет добијао је у овом манастиру храну која се састојала из неколико јела; по манастирском правилу ни једног молитеља нису смели пустити да оде без удељене милостиње; једино није давана милостиња женским особама да би био избегнут њихов додир са вратарем који је, према мишљењу оснивача манастира, претстављао велику опасност по морални поредак у манастиру. Најсавршеније уређени дом милосрђа претстављала је болница уз манастир Св. Пандократора у Цариграду (основан у Цариграду од цара Јована II Комнина у првој половини XII в.). Болница је имала укупно 50 постеља за болеснике (38 за мушке а 12 за женске болеснике), подељених у четири групе према врстама болести. Типик овог манастира детаљно регулише општи поредак у болници, дужности лекара и помоћног особља и њихове награде, средства за издржавање болнице те количине и врсте намирница за болницу. Вишак пак хране од болнице раздељивала је манастирска управа сиротињи.

По угледу на грчку православну цркву преузела је и српска православна црква напред наведене установе милосрђа па се у овом раду потпуно придржавала грчке праксе. Почетак овог рада везан је, као и организација српскоправославног црквеног живота уопште, за нашег највећег радника на црквеном пољу, за Св. Саву.

Св. Сава је милосрдну делатност увео у два наша најистакнутија средњевековна манастира Хиландар и Студеницу. У оба манастира добијала је сиротиња свакодневно оброк хлеба и вина, и снабдевана је изношеном одећом и обућом манастирског братства. По угледу на Хиландар и Студеницу и остали наши средњевековни манастири настојали су да делима милосрђа ублаже и олакшају стање сиротиње из ближе и даље околине.

Због великих територијално-политичких поремећаја насталих у нашим областима те погоршаних материјалних прилика у нашим манастирима морали су ови да у последњим годинама средњег века и у новом веку знатно ограниче обим своје делатности на пољу хришћанског милосрђа. Данашње пак наше монаштво требало би да се у оквиру своје материјалне могућности у већим размерама посвети узвишеним задатцима својих средњевековних претходника, те боље организованом и интензивнијом економијом манастирских добара створи што јача средства за планско спровођење делотворне хришћанске љубави према ближњем на широј основи са поступно све јачим и разноврснијим гранањем овог еванђеоског рада како би од своје сране што више допринели успешном решавању наших друштвених проблема, који у вези са ратним стањем постају све тежи и компликованији.

проф. Филарет Гранић

СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ПУТОПИСАЦ

I

Књижевно-историски развој српског путописа врло је занимљив и карактеристичан. Ако бисмо прешли преко првих примитивних путописних покушаја без књижевне вредности, којима је место у историји српске писмености али не и у историји српске књижевности, онда би требало сматрати за првог српског путописца Доситеја Обрадовића, који је истовремено и први српски модерни књижевник уопште. У Обрадовићевој аутобиографији осећа се већ путописац од расе. Неуморни путник, који је са широком интелектуалном радознаношћу путовао по далеким страним земљама од Риге до Смирне, Обрадовић је отвореним очима и проницљивим погледом посматрао земље кроз које је пролазио и критички проучавао људе са којима је долазио у додицај, тако да су његови списи драгоцене документарне вредности и неопходна психолошка сведочанства за историчара српске књижевности и културе у XVIII веку.

Од наших старих путописаца врло је занимљив, али сасвим друге врсте, Јоаким Вујић, који је волео да прича о својим тобожњим авантурама и опасним подвизима на далеким путовањима по бескрајним морима и удаљеним земљама, које никада није ни видео, али о којима је писао као да их је заиста све обишао и упознао, премда је за то време седео код куће, преводио туђа и писао своја дела.

Први српски путописац модернијег типа био је Љубомир П. Ненадовић. Школован у Немачкој, ђак немачких универзитета, упућен у немачку идеалистичку филозофију, књижевност и уметност, обишавши и остале европске земље и упознавши се и са њиховим националним и културним особинама, Ненадовић је имао пуно сличности са Обрадовићем. И он је био слободан од шо-

винизма, ускогрудости и нетрпељивости, са неком врстом универзалне хуманистичке симпатије за све људе, а нарочито за прогоњене и одбачене, за „понижене и увређене”. Родољубив и чо-векољубив у исти мах, Ненадовић је зрачио добротом и уносио здраву шалу и хумор и у своје путописе, са благом, фином и нимало злбном иронијом, без малициозности и сарказма. Под утицајем у своје време омиљеног немачког хумористе Вебера, „филозофа који се смеши”, и Ненадовић је покаткад волео да се мало потсмехне, али никада тако да уједе за срце, да натера сузе бола на очи, да изазове љутњу и жељу за осветом. Напротив, Ненадовић је ширио ведрину и шалу на све стране, подизао tonus живота и чинио наше овоземаљско пребивање срећнијим, светлијим и лепшим. Ово нарочито важи за његове раније путописе, које је писао као млад и здрав човек, са много оптимизма и вере у себе, када се од живота много очекује и када се тако слатко сањари и машта. Али, и у својим последњим путописима, које је писао већ као стар и болестан човек, Ненадовић није ни мизантроп, ни песимиста, него отмени стари господин, који све разуме и прашта.

Сасвим другога карактера је Чеда Мијатовић, типични романтичар, који је волео сликовито и живописно, кићено и украшено, писао сладуњавим и расцветаним рококо-стилом, бомбастичним фразама и извештаченим језиком, али без суптилнијега укуса и тананијих осећања за језичке и стилистичке финесе. Мијатовићева речитост прелазила је врло често у обичан вербализам, а његов толико хваљени лиризам у баналну сентименталност и театралну плачевност. Он је имао љубави и разумевања за прошлост, али се нарочито одушевљавао оним што је у прошлости било негативно и нездраво. Тако, између осталог, он се — по својим изразито романтичарским симпатијама — силно одушевљавао за Средњи век, за византиске цареve и царице, за принчеве и принцезе, за феудалну аристократију западно-европских земаља, нарочито за разнежене француске маркизе и шпанске инфанткиње, грофице и баронесе, па за наше кнежеве и велможе, властелу и властеличиће, и њихове госпе, али за сам народ, за кметове и себре, за малога човека, који је стењао у оковима средњевековног уређења, Мијатовић није имао ни љубави, ни разумевања.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Изразиту противност Чеди Мијатовићу претставља Стојан Новаковић. Док је Мијатовић романтичар, — Новаковић је реалиста. Док је Мијатовић аристократа и феудалац, — Новаковић је народњак и поборник социјалне правде, сав прожет топлим љубављу према човеку и патнику. Док се Мијатовић расплињавао у безживотним песничким реминисценцијама и метафизичким апстракцијама, дотле је Новаковић неуморно тежио да нађе истину и реконструише стварност, онакву каква је била, без икаквог улешавања и дотеривања. Мијатовић је волео и описивао мистично и мистериозно, а Новаковић, међутим, реално и јасно. Први се губио у нестварним визијама и имагинарним сликама, други је истраживао чињенице, брижљиво испитивао постанак ствари, пратио развој догађаја, мирно и хладно оцењивао људске радње и њихова дела. Такав је Новаковић не само као научник, него и као књижевник, па према томе и као путописац.

Критички говорећи, Новаковићеви путописи нису права уметничка дела, него значајни културно-историски документи, важни како за самога путописца, тако исто и за доба у којем је он живео, путовао и писао своје путописе, који показују не само општи ниво наше путописне књижевности тога времена, него — што је још много значајније — такође и интелектуалну радозналост тадашњих српских просвећених кругова и њихова гледања на друштвену средину, кроз коју су пролазили, и духовну атмосферу, која је владала у земљама о којима су они писали.

Новаковић је написао свега три путописа: *С Мораве на Вардар* („Годишњица Николе Чупића”, 1886); *Под зидинама Цариграда* („Годишњица Николе Чупића”, 1887); *Бруса* („Летопис Матице српске”, књ. 173). Доцније их је Новаковић заједно објавио у једној књизи (1894). О овим путописима је врло мало писано (неколико краћих приказа и бележака по тадашњим нашим часописима и листовима), иако су они значајни не само за историчаре српске књижевности, него и за ширу читалачку публику, код које је увек постојао жив интерес за путописну литературу, почевши још од Обрадовића па све до наших дана.

II

У путопису *С Мораве на Вардар*, Новаковић је описао своје путовање из Србије у Солун и изнео читаоцу своје утиске са тога пута. Путујући као српски посланик у Турској у Солун, крајем октобра 1886, Новаковић се најпре задржао у Врањи, коју је први пут видео 1882. Упоређујући Врању са Нишом, за који вели да „има још много старо-балканскога типа у архитектури и у распореду вароши”, и поред тога што су последњих година у Нишу изведене многе промене, — услед чега се „у њему види само мешавина старог и новог, старе балканске и нове европске цивилизације, како се ова последња у северном крају Србије примила и уобичајила”, — писац налази да је Врања и у то време остала још у свему скоро нетакнута од утицаја европске цивилизације и претстављала и даље стари тип. Поред тога, Новаковић налази да постоји, исто тако, разлика и у архитектури, и у обичајима, и у начину живота. Према његовим речима, „Врања је последње средиште онога што се од мора и од Солуна пружа уз Вардар ка северним планинским ланцима”, јер теснац Грделица —Цеп ствара препреку утицаја који би долазио са југа, од Солуна и Приморја, тако да је друкчији и сам тип људи. Посматрајући Врање, Новаковић налази да у њему има много сличности са оним што је видео у Солуну, старом Стамболу, па чак и у Бруси. У погледу типа кућа у Врањи, он вели да припада старој балканској архитектури, која води порекло још од Византије. Интересујући се не само за спољашњост већ и за унутрашњост кућа, Новаковић приказује унутрашње уређење и распоред просторија, налазећи да овоме у нас није посвећено онолико пажње колико би заслуживало, јер „у њима је укус наших старих; у њима њихов начин живљења, друштвености, јавнога укуса и мишљења о варошима и о варошком животу”.

Новаковић, затим, описује путовање из Врања ка Скопљу, по рђавом времену, а „поља око Мораве, кроз која се Морава као сребрна врпца овамо онамо вијуга, пружаху се око малених, у гомилу збијених села, која се овде онде виђаху”. Села, која је видео, била су сиромашна и на њима се опајало да су постала од турских чифлука. У томе крају нема ничега од људског рада, нити се могла запазити нека људска делатност. Врло лепо писац

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

вели да је то због тога што се тај предео налази на „крајњој јужној граници земље и цивилизације којој припадамо”. Новаковић је прешао турску границу код Прешева, где је дочекан од органа власти као претставник стране државе, те је, по обављеним граничним формалностима, са почасном пратњом продужио пут, који води кроз равно поље, ка Бујановцима, где је тада грађена пруга од Солуна ка српској граници.

Путујући кроз граничну област, Новаковић је запазио да међу становницима има доста оних који су се иселили из крајева који су — после Санстефанског мира и Берлинског конгреса — припали Србији. Он констатује да се муслиманско становништво, у то доба селило од севера ка југу, као што се некада — после Марице и Косова — ширило од југа ка северу.

Дошавши до хана Биљача код Прешева, Новаковић описује тај хан, јер сматра да ће ханови, који претстављају стари тип, ускоро нестати, те да их због тога вреди пажљивије разгледати и описати. Новаковић је мишљења да тај тип потиче још из Средњег века, а ово закључује из тога што налази „да по неким забаченим крајевима Турске (а ово је баш један од таквих) Средњи век живи још у приличном цвету”. Што су се они могли тако дуго непромењени очувати, разлог је добро познати турски конзерватизам, због чега цивилизација не продире из градова и вароши у унутрашњост, у паланке, села и насеља. Запуштеност турских села Новаковића не изненађује, јер још у то доба „у сред њихове престонице Цариграда, прототипска источна небрижљива конзервативност стоји мирно уз напредну елеганцију fine и деликатне Европе и често не показује никакве воље да се од ове последње чему научи.”

На даљем путовању Новаковић је стигао у Куманово, где је „тако рећи све по старом . . . Ћепенци, тезге, старе грађевине, тесне и криве улице, широке стрехе и ниске куће, ограђене зидом авлије у споредним улицама, потпун тип вароши у унутрашњости Турске.” У овај тада још запуштени део Европе, вели Новаковић, као да су инжињери који граде железницу донели прве новости из цивилизованог света. За становнике тих крајева вели да су вредни и штедљиви, али конзервативни у својим навикама. За тадашње Куманово налази да је најмање осетило утицај Европе. Цивилно чиновништво је било врло необразовано; „све што су

просвета, наука, политика, државни и друштвени живот и саобраћај изградиле, њему је непознато”.

Напустивши Куманово, Новаковић је продужио ка Скопљу врло рђавим путем, тако да је путовање било врло тежно. Вози се сеоским колским путем, који је кривудао високим пољем међу масама Кара-дага и међу другим нижим висовима. За масе Кара-дага, Новаковић вели да су необично занимљиве и да су на њега оставиле изванредан утисак. За време дуге и споре вожње, приметио је на другој страни долине испресежане масе Кара-дага и под њима нека села, а на једном њеном огранку, под самим висом, видео се манастир Матејч.

Посматране са низбрдице, којом пут даље води, Новаковић вели да планине међу Прилепом, Велесом и Дримом, као и равнице којима протиче Вардар, имају величанствен изглед.

На самом уласку у Скопље, Новаковић је службено дочекан као српски посланик у Турској. „Пред првим кућама Скопља чекаше одред коњаника, да ода почаст српској краљевини, на том месту први пут после несреће на Марици”. Говорећи о знаменитостима Скопља, Новаковић говори о скопском граду, турбету Гази-бабе, Сахат-кули, староме мосту на Вардару, Бурмали-џамији, која је леп споменик старије турске архитектуре, као и стари мост, Гази-Исабеговој џамији која је „један од оних архитектурних споменика . . . који ките Скопље и лепотом и величином својом.”

Упоређујући Скопље и Ниш тога времена, Новаковић констатује да су „нова и стара култура у Нишу . . . већ свршиле двобој, и стара се култура повукла у остављене јој старинске крајичке, уступивши место новој култури и новоме животу, који се поносито шири”, док се у Скопљу јавља нови живот, „али му се стари упорно противи још непотресеном урођеном инерцијом”.

Новаковић има много осећања и разумевање за природу и природне лепоте у свима њеним манифестацијама и видовима, о чему сведоче његова опажања и описи природних лепота, које је често уносио у своје путописе. Иако Новаковић није био рођени песник, нити прави уметнички стваралац, у његовим путописима могу се наћи и ретко успели, тачно виђени и стилистички лепо написани описи природе. Путујући за Солун, он је имао прилике да види скоро читав ток Вардара. По њему, Вардар је најлепши

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

у Скопљу, где његова бистра вода има дивну зеленкасту боју; она јури кроз варош „дајући јој прекрасну живост, коју може једној вароши давати тако велика и брза река”. Посматрајући острвце, које се налази у Вардару ниже старог моста, запљускивано бистром водом реке и заклоњено сенком зеленога дрвећа, где су у близини, на обали, лепе, старе чорбаџиске куће, Новаковић вели да је размишљао о томе шта би знали да начине Европљани у овој раскошној и живописној природи, када су „у оскудној и суровој клими средње Европе знали да начине познате дивоте модерне елеганције . . . Овога ваздуха и светлости онако нема ни за које новце, али опет, по злој судбини, овде нема ни оних руку, ни оног укуса, ни оног умења, макар да племена, која овде живе, нису ни без вештих руку, ни без укуса”.

Путујући даље ка Југу, Новаковић је дошао у Велес, који га је одушевио; он говори да не зна какав је онде живот, али налази да има мало градова који би за око били лепши од Велеса. „Куће су грађене угледно, све у једном непо мешаном источком стилу, са познатим обиљем прозора”. Напуштајући Велес и прошавши Клисуру, која се налази одмах иза њега, Новаковић нам описује лепоту равнице којом протиче Вардар, а која је опкољена малим бреговима. Затим описује пут кроз Демир-капију, која није ни село, ни варош, као што је то понекад случај и у нашим крајевима. Преко Ђевђелије допутовао је Новаковић у Солун. Путопис се завршава описом солунског приморја „у коме и ваздух, и околина, и земља, и становници, и њихови станови изгледаху много друкчије него у оним равницама, које смо ми у близини Саве и Дунава оставили”.

III

У своме другоме путопису, *Под зидинама Цариграда*, Новаковић је дао речитог доказа о своме одличном познавању тадашње престонице Турске царевине, њених природних лепота, историских и уметничких знаменитости. Новаковић је био српски посланик на Порти од 1885 до 1892 без прекида. Мало је који српски књижевник тако дуго живео у Цариграду и тако свестрано познавао живот и прилике у старој турској престоници. Он је тај живот не само познавао, него и разумевао и осећао, и то не површно и некритички, већ реално и свестрано, у свима његовим видовима

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и обличјима. У своме путопису, Новаковић нам најпре говори о утиску, који је на њега као странца учинио Цариград при првом посматрању живота у њему. Посматрајући живот у Цариграду, онако како му је било могућно као странцу у једној сасвим новој средини, али познавајући до у ситнице народни живот у својој отаџбини, он је дошао до изненађујућег закључка, наиме, да у извесним појединостима постоји врло знатна сличност народног живота у тадашњем Цариграду и његовој околини са народним животом код нас, односно да је сличност „многа већа него што се може чинити и по површном посматрању”. Ова потпуно тачна констатација, до које је писац дошао, иако се у тој средини бавио тек релативно кратко време, и био у могућности, као дипломатски претставник једне стране државе, ондашњи живот да посматра само споља и сасвим површно, навеле су га на закључак да та околност упућује „само на некакав даљи заједнички корен”, јер „и кад се на природни ток и на истоветни постанак одбије што одбити ваља, остаће опет сличност”. Стојан Новаковић истиче да је овакво мишљење имао наш човек који се у оно време чешће и у различитим приликама задржавао у Цариграду, „нарочито пред старијим облицима живота, који се у Цариграду данас виђа чешће у средњим или нижим него ли у вишим редовима”.

Дан који је писац изабрао за шетњу кроз Цариград и разгледање интересантности овог живописног града био је Велики петак 1887 године. „Знајући да је варошки или одличнији свет свуда једнак, овде може бити више него игде, јер је кроз понесен за западним модама и обичајима”, писац је одлучио да користи прилику која му се пружала да потражи „couleur locale у њеној правој и пуној сјајности спрам прољетњег сунца цариградског”. Због тога је отишао до манастира Булуклије, који је тог дана имао светковину за средњу и нижу класу.

Манастир Булуклија налази се одмах у близини цариградских зидина, те се писац онамо упутио, остављајући Перу, прелазећи преко моста изнад плавичасте воде Златног рога. Дан је био пријатан за шетњу и то тим више што је „иза многих променљивих и ружних дана цариградског марта са неба . . . сијало сунце нашег маја, разблажено неким поветарцем са гора Витиније и Мраморног мора, пуним благог јужног даха.” Пошто је требало подаље ићи, писац је узео кола да се њима извезе до манастира

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Булуклије, те том приликом на своје велико изненађење наишао на неког „нашег човека”, са којим се у погледу цене возње погодио („јер се у Цариграду без погађања ништа не ради”), што нарочито подвлачим, српским језиком. Затим, писац нам описује своје утиске из старог Стамбола, за који вели да се добро држи у својем конзерватизму, те упоређујући га, посматраног са Златног рога, са Пером, истиче, да „тамном бојом својих древних зграда отскаче према зиданој жућкасто-белој Пери са њеним не мањим обиљем стаклених прозора”. Пролазећи кроз Стамбол говори нам писац о његовим чаршијама, „где су још занати у гомилама, сваки у засебном крају или у засебној улици”. Иза тога је описао трговачки крај у Стамболу, који је такођер врло интересантан за странца; ту су крај дивног безистана многобројни турски ханови према обичају средњег века, и ту се могли чути сви могући језици света и видети како се врше сваковрсне трговачке операције.

Идући даље кроз Стари Стамбол и зашавши тако у улице које нису имале више ничег заједничког са модерном Европом и улицама европских градова, писац примећује да је ту калдрма исто онаква као у осталим градовима на Балкану све до нашег Београда, а што се више иде од центра тим се више залазило „у чист тип познатих турских махала из Београда пре 1867, из Ниша . . . до скорашњих дана”. Сва разлика цариградских улица према улицама у другим северним балканским градовима свела би се на разлику коју овим улицама даје пејсаж југоисточног балканског приморја. Овде су вртови пуни кипариса и смокава, којих код нас нема. Даље, писац вели да га „криве линије кућа, узане и тесне побочне улице, решетке на харемским прозорима турских кућа, почесте чесме по утици, продавнице с јестивом, зелењу или рибом, каване у различитим, свагда врло простим облицима, изнашаху тип или прототип, тако добро познат од детињства, само што се овде претстављаше у пуном типском изобиљу велике вароши и престонице”.

Новаковића врло одушевљава природа цариградске околине, те је посматра са виса на којем се налази и одакле се пружа поглед ка Мраморном мору, камо се у јужном правцу спушта омалена удолица са потоком, који тече у море. Кроз Топ-капију, идући паралелно са зидинама цариградским, долази се до Манастира Булуклије, који је само коју стотину метара удаљен од

зидина. Новаковић нам у вези са посетом овом манастиру износи занимљиве приче о постанку манастирске цркве и рибама у базену њеном. Посматрајући цариградске зидине налази да имају много сличности са зидинама Смедеревског града.

Народна свечаност била је врло посећена те је поље покрај градских зидова било испуњено „народом у облицима одела, којима је богат само Цариград, та чудноваат варош, која је једнако, с ненадмашном у том погледу толеранцијом, мирно и равнодушно сваком своје остављала.” Сви ови људи, жене и деца, припадници разних народности и сталежа, слегли су се овамо са разних страна да би овде створили весело и живописно комешање, од чијег је жагора врела читава пољана, која им је служила као збориште. „Из свакојаког шаренила правог вашара орила се лупа гоча, свирка зурли, гајди и вика продаваца исто онако и без икакве разлике као на каквом год нашем сабору код цркве”. Посматрајући то писац нам вели, да се са великом радошћу сетио своје земље. Говорећи о цркви примећује, да је слична црквама у неким нашим крајевима, но истиче да је онде био далеко већи напад на побожно добротинство но код нас што се може видети, а то „немило карактерише овамошње пределе у свима гранама живота”. Крај те цркве сахрањени су многи патријарси и други знаменити људи.

Затим, списује се како је такав народни скуп као и код нас праћен безбројним продавцима разног јестива, те док су једни продавали печену рибу, ћевапчиће и слично, „други су продавали симите, ђевреке, буреке, баклаве, мекике и друге брашненице, масне и посне и сад још познате и код нас”. По Новаковићу једина разлика између наше и тамошње саборске кухиње била би само у обичајима, „који су онде нешто друкчији али су у основи ипак слични”, јер наши обичаји нису ништа друго него сужени прости избор, учињен из овдашњег обиља и пространства. „Али за разлику према нашим скуповима те врсте он је са изненађењем констатовао да нигде није могао видети да се точе алкохолна пића, али опет зато свет је био тако весео и раздраган како се само могло замислити на лепоме пролетњем и сунчаном дану, који је на сваком лицу изазивао осмех”. За укус кићења, вели да је знатно развијенији него што је уобичајен код нас.

Посматрајући играче, који су своје игре изводили уз музику, за коју је установио да је слична нашој, распитао се одакле су, те је сазнао да су и они били наши људи, што га је пријатно изненадило. Из овога интересовања за наше људе, у страниј земљи у којој је он тада био дипломатски претставник, видимо са колико је љубави и разумевања вршио своју тешку и деликатну функцију српског посланика у Турској. То у многоме објашњава Новаковићево упорно настојање да се Србији призна право да у неким већим варошима Турске може отворити своје конзулате. Што је ово настојање довело до позитивних резултата, такође је Новаковићева заслуга. Уопште узев, може се рећи без претеривања, да је српско посланство у Цариграду — за све време док је Новаковић био посланик у Турској — било прави српски дом, у који су радо и често навраћали Срби који су послом или као туристи долазили у Цариград. Да наведемо овде само један конкретан пример, иако бисмо могли набести читав низ. Године 1890 посетио је Новаковића вођа угарских Срба Михаило Полит-Десанчић. Новаковић је срдечно дочекао Полит-Десанчића, провео га је кроз цео Цариград и показао му све његове природне лепоте, историске и уметничке знаменитости. Новаковић и Полит-Десанчић познавали су се већ раније, али их је овај сусрет још интимније зближио. У својим *Путним успоменама*, у којима је описао и свој боравак у Цариграду са пуно занимљивих рефлексија, Полит-Десанчић је изрекао о Новаковићу овај тачан и значајан суд: „Стојан Новаковић је у сваком обзиру изванредан човек. Ону множину изврских дела, што је он досад написао, тога досад у српској књижевности није било . . . Као српски министар-претседник изненадио је читав српски народ својим енергичним држањем . . . За време док је Новаковић био послаником у Цариграду, он се није ограничио само на посланичке послове, већ је био прави агент за српске интересе, о чему сам се могао уверити баш за време мога бављења у Цариграду.”

Скроман и непретенциозан, Новаковић ни у једном својем спису и не спомиње своје напоре и своје заслуге за општу ствар. Он је оставио неумитној историји да и о томе каже своју праведну реч.

IV

У трећем и последњем путопису Бруса описао је Новаковић своје путовање од Цариграда од Брусе 1891. Он најпре описује дивни изглед који се пружа љубитељима природних лепота када из Цариграда гледају, преко Мраморног мора, у правцу Никеје и Брусе, где се виде планински венци, међу којима се нарочито истиче врх Олимпа витинског, каткад и лети покривен снегом. Посматрајући азиску обалу, Новаковић износи своје асоцијације у вези са именом та два града, која су била толико значајна и у историји нашега народа. „Когод воли да размишља о прошлости балканских народа, које је тако чудновата и тако променљива, па се устави на садашњости, не може да не саставља Цариград с Брусом.” Са судбином ове лепе источне земље укрштала се и судбина нашег народа. Гледајући у правцу Никеје, Новаковић наводи да је размишљао о томе „како је ту, за оним горама, дубока мудрост највећег српскога просветитеља, положила основе српској цркви, организацији садашње српске просвете и образованости, свеколиком типу садашњег српства . . . и преносио се у старе векове, замишљао оновремене бродове и тражио да ухвати слику Св. Саве и српске свите његове, како преко онога мора брде тамо к ономе заливу међу горама, пут Никеје.”

У време Новаковићевог путовања у Брусу, саобраћај између Цариграда и Брусе одржавао се морем; бродски саобраћај био је поверен само једном турском паробродском друштву, док страна друштва нису имала права да му конкуришу. То је био узрок жалосном стању саобраћаја, који се почео побољшавати тек градњом железничке пруге.

Посматрајући Цариград и његову околину са мора, Новаковић вели да „кићена села мало-азиске обале и острва стајаху . . . као прекрасни венац човечанскога и природнога творења”. Новаковић је ту имао пред својим очима Европу и Азију. Посматрана са мора „панорама Цариграда из те даљине чини се као сном уздигнута с морских таласа . . . ви гледате у мору светлости море кућа, зграда, станова, где вам је прекрило читав хоризонтат.”

Брод пристаје у Мудањи, одакле се иде пешице или колима до Брусе, кроз предео пун винограда, непрегледни вртове маслина и „мноштво смокава, које као шибље свуда расту”. Новаковићу

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се нарочито свидела „китњаста панорама долине Нилуферске, уређене и засађене да не може бити лепше . . . Лепота те слике, најлепша питомина и планинска дивљина једна уз другу, у најкраснијем контрасту, ни с чим се упоредити не може.”

Говорећи о Бруси, Новаковић истиче да је она позната по својој историској улози у образовању Турске царевине, затим по својој врућој минералној води, по своме виноградарству и свиларству. За грађевине налази да су неке по савременом цариградском облику, док су друге по старинском узору, али се уопште примећује да је турски национални елемент у надмоћности. За улице вели да су врло тесне, наткриљене чардаклијама винове лозе, а трговина да је очувала свој стари распоред. Иза врло интересантних историских реминисценција, Новаковић нам говори о знаменитостима овога, после Смирне најзначајнијег турског града у Азији. Ту су: турбета оснивача Турске царевине, турбе са Бајазитовим гробом, разне старинске џамије и куле. Врло је успео опис турскога гробља, где „мир горски величанствено влада на том месту вечитог боравишта”. Путопис се завршава значајном констатацијом да „Турско царство има у сваком погледу јаке ослонце и неисцрпне изворе у Малој Азији . . . што не треба да заборави нико ко још има ма каквих рачуна с тим царством.”

И овај Новаковићев путопис о Бруси, исто као и онај ранији о Цариграду, одликује се извршним познавањем унутрашњих прилика у Турској, познавањем менталитета турскога народа и реалним гледањем на политичке, социјално-економске и културно-религиозне проблеме балканских народа. Одличај познавалац српско-турских веза и односа у прошлости и садашњости, Новаковић је изнео и о тим међусобним додирима врло проницљиве идеје и оштроумне, тачне и садржајне закључке.

V

После Стојана Новаковића српски путопис се развијао у два правца: једни су ишли Новаковићевим стопама, други стопама Чеде Мијатовића. Најзначајнији модерни српски путописци (Марко Цар, Јован Дучић, Исидора Секулић, Момчило Милошевић, Григорије Божовић, Живко Милићевић) подигли су

путопис на завидну висину, као један посебни књижевни род, са високим литерарно-уметничким амбицијама и разноврсним изражајним могућностима. И када су описивали далеке стране земље и туђе народе, и када су описивали нашу отаџбину и наше покрајине, они су увек остајали дубоко национални и расни, гледајући на свет и живот, на догађаје и људе, српским очима, посматрајући ствар и појаве из српске перспективе.

Међутим, они путописци који су следили стопама Чеде Мијатовића (Милош Црњански, Растко Петровић и др.) отерали су у артифицијелност, заузимали извештачену позу, тражили бизарне изразе, уживали у описивању ласцивних и порнографских сцена, већином без много духа, а врло често и без довољно укуса. То није одговарало ни нашим књижевним традицијама, нити духу нашег народног бића. Српски народ није никада губио своју моралну равнотежу, није био подложен патолошким извитопереностима, а најмање сексуалним изопаченостима. Такве појаве су разумљиве у литературама оних старих западно-европских народа, који се већ налазе у стадијуму своје моралне и физичке декаденције. Али, српски народ је млада, свежа и здрава нација, са још потпуно неистрошеним духовним и физичким снагама, тако да српска књижевност мора да буде здрава и позитивна, морално уравнотежена и стваралачка.

Српски путописци, од Доситеја Обрадовића до данас, остали су, у већини случајева, верни духу нашега народа, његовим врлинама, који су нас одржали као нацију све до данас. У реду тих духовних неимара Стојан Новаковић и као путописац заузима видно место и може да служи као узор млађим нараштајима.

Д-р Р. В. Ђисаловић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОБЛЕМ СРПСКОГ УМЕТНИЧКОГ СТИЛА

Питање стила питање је историје уметничког стварања, јер историја бележи и констатује карактер епохе и претставља носиоца њене уметничке вредности, а уметничка вредност долази до изражаја само и једино у јаком индивидуалитету уметника, у његовоме уметничкоме карактеру, то јест у његовоме стилу.

Као моћне главе снажних стубова што на себи носе поносито и лако тежине арката које се нижу у хармоничноме ритму једна за другом прелећући у снажноме скоку са капитела на капител уздуж лађа до главнога жртвеника у светишту храма, тако и епохе духовнога стварања почивају на моћним раменима великана који су у уметничком и књижевном делу изразили себе, свој дух, своју философију живота, своје духовно писмо, свој стил у тежњи смирења свога духа у хармонији са божанством, са душом васељене.

Врло је карактеристично, да управо модерно доба у књижевности и ликовној уметности избегава да говори о стилу, да региструје уметничка дела по овом освештаном критеријуму, који је био темељ и основа свега уметничког изражавања од Фидије и Пракситела до Родена, од Хомера и Есхила до Гетеа и Бајрона. Узрок томе је превласт материјалистичког схватања живота, које је наступило крајњим, ексклузивним реализмом, који је у књижевности и уметности погрешно поставио еквивалент појмова истине и стварности: истина и стварност, међутим, нису једно исто. Тако се у уметности пленериста и импресиониста, у том crescendo чисто физичког ефекта светлости јавља decrescendo духовне садржине у све јачем истицању површине и спољњег ефекта све више смањује утисак психе, личности и карактера — тојест стила, као што је исто тако у поезији модернога доба

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

вербализам прекрио и загушио говор душе и пореметио хармонију интуитивног идејног гледања и адекватног изражаја форме.

Ми, међутим, можемо да упознамо духовни развитак нације у њеном уметничком стварању само и једино упознавањем стила појединих епоха, које су синтеза многих фактора, резултанта многих духовних компонената, а стил је њихов говор и њихово писмо, њихов уметнички *credo!* —

Тако је историја обележила велики класички период старе Грчке Периклова доба у делима Фидије, Поликлета, Скопаса и Пракситела у класичним дорским и јонским стиловима на Акрополи, у драмама Ешила, Софокла и Еврипида у Дионизовом театру и у агонима, где су лепота душе и лепота тела као и јединство идеје и форме дошли до усавршене хармоније. Тако је Рим изразио духовну снагу свога стила у моћним монументалним грађевинама као симболима победничке снаге царства и у карактерном индивидуализању портрета као што је у поезији исто тако апотеозирао у Вергилијевој Енеиди божанско порекло царске крви и власт над земљама целог света: »*Tu regere imperio populos, Romane, memento!*«^{*)} Тако је хришћанство у архитектури базилике, која је споља једноставна и строга, а у унутрашњости украшена декором и живописом и у редовима стубова што стреме до апсиде, где се на жртвенику приноси жртва божанству — дало изражаја своје душевне концентрације и контемплације, као што је доцније у средњем веку дало стилског изражаја своје велике моћи и господства у ведроме и снажном романичком стилу катедрала и у мистичкоме узносењу до бога у храмовима готскога стила. У поезији је то доба изразило то исто у својој ритуалној химници, као и у величанственим еповима Волфрамовог Парцифала и Дантеове Комедије.

Тако је ренесанс овековечио свој карактер и стил у васкрсломе индивидуалитету који кулминира у највећем драматичару света Виљему Шекспиру и у најбољим уметницима Италије: Рафаелу, Леонарду и Микеланђелу.

Доба барока просуло је богаство и раскош свога стила у сликовитости снажних волута, у раскошној величини пропорције и димензије, у ефектним контрастима светла и сенке, а у поезији

*) Енеида

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у витешко-романтичним сликама јунака из легенде, историје и религије.

XVIII столеће, у реакцији против патетичне снаге и величине барока, изразило је свој стил у нежној, елегантној и сензуалној декорацији и у пасторалној идили поезије.

И тако све даље до најновијег времена, када је модерно доба у својој несрећености, несигурности и контрадикторности објавило рат духовноме животу уметничког дела, а по том и изразитоме језику његовога стила.

*

У овом рађању, замарању и обнављању стилова, у овоме навирању, превирању и опадању стваралачке потенције имали смо и миудела као сарадници у изградњи западњачке и источне уметности и културе.

Средњи век је проговорио и код нас кроз романтичне легенде и херојско-витешке романе, кроз хагиографије и биографије владара, проговорио је у стилу романике и готике, у стилу катедрала и задужбина, кроз мозаике и живописе, кроз минијатуре и декоративну лепоту обредника и фолклора. Али ренесанс је био заустављен у источном делу нашега народа косовском катастрофом. Не сме се заборавити, да је уметност српског средњевековног живописа нарочито у изражавају индивидуалних црта портрета већ имало оно што се на Западу доцније назвало ренесансом или васкрсом индивидуалитета. Још пре сликарских радова Ђотових, који се сматрају основом карактернога индивидуалног изражавања у портрету, српска уметност живописа имала је те квалитете, а само пропаст царства, која је онемогућила даљи развој, била је узроком да почеци ренесанса уместо у Фиоренцији, датирају из скромних светих затишја српских манастира. На Западу је талас ренесанса снажно заплуснуо наше обале, он се осетио у архитектури, скулптури, у сликарству, у латинској химници религиозној и профаној, у историји, философији и граматизи. Још јачи је био одјек барока и протуреформације у свим гранама ликовне и писане уметности. Рококо и амбир, класика и романтика оставили су исто тако дубока трага у уметничкоме стварању наше земље.

Све дотле, до XIX столећа, и у почетку самога тога столећа, може се рећи да смо били свесни ствараоци и сарадници, а у

понечему и иницијатори једнога уметничког живота, били смо можда и на сасвим истој линији културе са другим нацијама и веровали у сопствену стваралачку снагу. Такво је било средње-вековно сликарство, таква је била наша архитектура, о чему сведоче нарочито портал мајстора Радована и рељефи Бувине на вратима Диокледијанова маузолеја. Такав је био Медулић Скјавоне према Тицијану и Тинторету, такав је био Иван Гундулић према Торквату Тасу, таква је била наша традиционална књижевност према античким и средњевековним мотивима које је она усвојила и оригинално компоновала, таква је била и сва наша романтика, нарочито у херојско-романтичноме „Вијенцу” Његушеву, као и у његовоме религиозноме спеву, који је својом оригиналношћу и чистотом композиције раван најбољим спевовима ове трагедије човекове.

Деветнаесто столеће, својом проблематичношћу, својом немирном и нервозном философијом, својом револуцијом на свима пољима науке и у свим гранама уметности, завело нас је у хаотичан вртлог у коме ми нисмо више могли наћи себе. Уметност и књижевност деветнаестог столећа упркос свим формулама и девизама о националиту и служби народу потпомогнутим револуционарним социјалним проблемима, нису више у служби нације. Еманципација њихова у име слободе стварања отуђила је уметнике од народа и они су почели да стварају за себе, за мали круг обожаваатеља уметности, те уметности коју народ не разуме. Ту датира и рађање свих могућих самовољних путева и праваца, од којих је модерна естетика створила системе и школе, окрстила их свим могућим „измима” и тиме кодификовала уметност, која је овако била истргнута из органског живота нације и пренесена у салоне, у дворане, у музеје, у отмене будоаре и замрла као биљка и цвеће истргнуто из природе, без сунца, без ваздуха и светла: мртво стаклено и папирнато цвеће без живота и мириса.

Ко би био тако слободан да одрекне народу право на васпитање, на оплемењење духа и душе, на уздигнуће срца кроз дела уметности од којих он то очекује? —

Само присталице „уметност ради уметности”, они који су упорно тврдили (данас не већ тако упорно као пре пола века) и према томе својим делима кушали да докажу да је уметност сама себи циљ, да је уметност апсолутно независна и да није одговорна

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ни традицијама народа, ни идеалима религије и нације, ни законима друштва и морала!

Свакоме је јасно, да за овакво гледиште није потребно никаква побијања. Гласовити сликар Ханс Тома је јавно у парламенту и у дневним листовима казао за модерну „еманциповану“ уметност да је она расуло јавнога стида и отров младежи. *)

А Фриц фон Уде, један од главних вођа немачког импресионизма, казао је: „Ја нисам хтео да дам једноставно студије из природе; ја сам увек тражио садржину. Импресионисти хоће само и напросто једну нову сликарску формулу: ја сам тражио нешто што бих хтео да назовем душом!”

„Уметност ради уметности” је чедо импресионизма, а развило се на основноме принципу импресионизма, да сликар има да претстави само оно што његово физичко око уграби у лету једнога погледа. То је и основа свему материјалистичкоме схватању свих праваца модерне уметности, негација свега идејнога и духовнога у уметности. Према томе начелу уметничко стварање је само техника, па се лако да учити и изучити. Стога је модерна уметност дала читаве легије уметника, од којих су само понеки прави уметници, а ти се одричу крајњег импресионизма, који је у уметничкој пракси апсурдан, пошто је сваколика нововека уметност у суштини импресионистичка. Зар није већ Пијеро дела Франческа (1423—92) био у већини својих слика зачетник пленеризма; зар није Веласкез (1599—1660) у суштини први пленерист и импресионист; зар није Гоја (1746—1828) био то исто, као што су у литератури били: Данте Алигијери у својим брзим сликама, у своме брзој лету протканом најсветлијим блеском земаљскога и небескога светла, и у избегавању свих оштрих детаља, тако да је његову поезију у „Комедији” један савремени естетичар назвао „поезија без придева”; зар није Гете био то исто у својој лирици и у својим сликама колико природе толико и свога узлета у сфере надземаљскога у „Фаусту”? А модерна поезија све до Данунција и до Хофманстала? — Зар није у Италији која је у модерној литератури дала најјачу егзагерацију поетичнога стварања у веризму и футуризму — још раније заорио глас Ђузепе Верди-ја: „Враћајмо се нашој старини!”, као и глас Кардучи-ја, највећег песника

*) »Eine Zerstörung des öffentlichen Schamgeföhles und eine Vergiftung unserer Jugend.«

ослобођене Италије, у његовим класичним строфама, надојеним античком ведрином, сунцем и једрим здрављем Антике? —

Већ у току развоја „модерне” осетила се реакција против материјалистичког схватања уметности, а то су доказали својим радовима најбољи међу њима: Франсоа Миле, Ђовани Сегантини, Фриц фон Уде, Монѐ и Манѐ, Пиви де Шаван и други, тражећи у уметничкој форми њен унутарњи живот, који је био од памтивека у уметности израз човека и човечанства.

*

Међу модернистима завладало је било начело под утицајем философије и социологије, да је уметности задатак тражење истине. Истина је велики од векова тражени идеал човечанства, али је она саставни део лепоте и доброте, јер само оно што је истинито и добро, може да буде и лепо. Роден је на пр. на питање што није уметност одговорио јасно и кратко: оно што је лажно, неистинито и неискрено. Али каква истина има да буде у уметности претстављена? — Веристи у своме одговору замењују истину са реалношћу, са збиљом. Али оно што збиљски постоји, још увек није истина! — Оно што је „модерна” тражила од уметника није била истина, већ само празна копија, реализам, или боље казано, материјализам. Међутим, натурализма у уметности и нема, јер сваки природни објект пројциран бојом на платно, значи једно преображење, једно преформисање природнога, једну стилизацију која подиже предмет из његова реалнога, збиљскога стања.

*

У најновије време наша сваколика уметност, у свим њеним гранама, у речи, слици и тону ишла је утвреним трагом модернога схватања. То је значило једно отсуство сопствене уметничке иницијативе, што у ствари значи отсуство културне сазрелости. Наши песници и уметници, нарочито оне генерације крајем прошлога и из ове четири деценије овога столећа, позивале су се у своме стварању на велика разглашена имена страног уметничког света. Протрчали смо кроз све фазе модерних стилова, кроза све школе страног света, али без довољно културе, нисмо знали ни умели да схватимо органски духовни развој тих узора, нисмо знали да нађемо природну базу са које се њихов развој успео до културне

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и уметничке висине, већ смо калемили своје добре способности на туђе воћке сасвим друге природе, другог тла, другог сунца и поднебља, и тако доносили јалове плодове, који животу нације нису могли да буду помоћ и храна. Зар није Гете-у, најјачем духу новог доба, била идеал античка уметност и поезија? — Зар није латинскоме песнику Вергилију, који је у својој „Енеиди” апотеозирао државни идеал своје нације, били узор Хомерово Илијада и Одисеја? — Зар није целој култури ренесанса у литератури и уметности био узор индивидуализам грчке и римске Антике? — Зар није Петар Петровић Његош у својој „Лучи Микрокозма” оригинално препевао библијску епизоду из Мојсијевог Пентагеуха? —

Да, и то су били узори, али велики узори стварања, које је било природно и органско, било је оригинално, што значи, постављено на сопственој снази на тлу свога узораног поља, по примеру и угледу на велике узоре. Само тим путем могао је уметник да изрази своју сопствену природу, да исповеди филозофију свога духа, да створи свој рођени стил. Неки други пут до културе и стварања уметничког стила не постоји! —

*

Стил је карактер уметника и он се не да позајмити, као што се не може позајмити душа ни живот којим живимо. Његово изражавање тражи истинитост, искреност и јасноћу, ослобођену свега случајнога, наметнутога и лажнога, значи, однос индивидуа према целини, значи потенцирани духовни живот, у коме је синтетизована сва снага времена, друштва и земље на којој постоји. А све то може само оригинална, непозајмљена снага духа, оплођена идеалима земље и неба у којима живи док те идеале у себи самој проживљује.

Стога и проблем нашега уметничког стила може да се реши само и једино путем изградње сопствених духовних могућности, оплемењених вековним примерима великана, који су само зато велики, јер су били органски и били изданак свога тла, провиденцијални тумачи свега духовнога добра своје нације, која, као високе и поносне куле, камен до камена, уздиже се у недогледне висине и кроз светле капије своје прошлости гледа у своју будућност.

Д-р Винко Витезица

О ЗНАЧАЈУ ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ КОД НАС*

Ми се данас на овом свечаном скупу у ствари клањамо културном стваралачком генију нашега народа. Није случајно што наш народ толико поштује његову инкарнацију у лику светитеља Саве. То је несумњиво у вези са дубоко укоревеним инстинктом кога има већ код наших славних предака. Тој најпозитивној особини нашој имали смо да захвалимо у прошлости много више него у садашњости. Зар нисмо у средњем веку дали свој најдрагоценији прилог човечанству на пољу сликарске уметности, зар нисмо и под Турцима изаткивали, резали и испевали нашу народну уметност, зар нисмо у XVIII и XIX веку, под најтежим условима, успели да створимо нашу културну обнову?

Тако се, сећамо, бар о светом Сави, славних културних традиција, са осећањем дуговања, са великим, још неиспуњеним, задацима пред собом. Тако тражимо дубљи и кориснији смисао наше делатности, нарочито у данашњим временима, када нам се чини да се све вредности мере на немилосрдним теразијама судбине. Зато сећајући се дивне прошлости намеће се мисао о смислу нашег данашњег рада, нарочито оних који желе практично да стварају на пољу културе.

Улога примењене уметности на том практичном пољу стварања, једна је од најважнијих у нашој средини, и утолико значајнија што долази у дванаестом часу. На крају једног богатог развоја наше народне и високе занатске уметности, дошло се код нас у XX веку до тренутка исцрпљености, до имитације страних узора, не дајући ни иоле оригиналног и самониклог прилога свога. Велике традиције наших кујунџија, златара, дрворезбара, каменорезаца, ћилимара доспеле су у стадијум декаденције и бивале

* Предавање одржано о Св. Сави у школи за примењену уметност.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

су све чешће потиснуте сериским радовима и страном индустриском робом. На том пољу запретила нам је скоро пропаст. Још мало па бисмо извозили само сировине, не дајући израза своме духу у материји. И оно нешто драгоцене живе фолклорне уметности прети да нам ускоро нестане. Зато је практичан рад на примењеној уметности дошао у прави час, зато је он пионирски, дубоко националан и светосавски. У ликовној уметности имамо величина које нам служе на част и на страни, док на пољу уметничке индустрије служимо се само са оно мало штафажа за сајмове и међународне изложбе. У таквим моментима се сећамо и нашег фолклора и наших музеја, одакле позајмљујемо остатке старе славе. Стога је важно да се што пре формира једна генерација банбрехера и у овој области стваралаштва.

Битност примењене уметности везана је за целокупан наш живот. Од планинске колебе до најраскошније палате она је у вези са еманацијама нашег живота. Важно је схватити да у свима предметима употребе увек је било, од најстаријих времена, на овом простору Балкана снажног изражајног духа и стила. Имамо једно богатство материја, облика, линија, мотива, орнамената, који могу да служе за основу и потстрек у изграђивању нашег новог уметничког занатства. Њихова студија по музејима и у народу помоћиће нам у томе.

Архитектура даје статичке и конструктивне облике, али у вези са њом намеће се спонтана сарадња најразличитијих заната. Наша прастара планинска брвнара, наше куће од тесаног камена, наше грађевине од цигаља са сводовима потстичу различите врсте заната на њихову спољну и унутрашњу декорацију. Ту постоје искуства и традиције, које не треба занемарити, које се могу искористити кад-кад. Истина, свако време има свој материјал и начин изражавања. Данас владају бетон и кубични облици. Али наше поднебље има и неких својих статичких закона о којима треба да водимо рачуна. У богатом мноштву узорака, које нам даје сам народ, наравно велика је вештина погодити и прихватити за инспирацију оно што одговара нашем времену, данашњој намени и поднебљу, итд. Али нама ће потребна бити нова стилска врата и прозори који ће нас чувати и позивати у зграду, завесе као прелази од зида ка отвору; украсићемо и облагаћемо просторије да нас чувају од зиме и жеге и зато ћемо употребити

дрво, мајолику, ћилиме, тканине и хартију на свој начин. Декорација зидова и таваница, као и патоса, — фреском, штукатуром, мозаиком, била је посебна уметничка врста још од Крита па преко Рима до ренесанса. Барок и рококо претеривали су у томе. Византија и наш средњи век давали су умереније узоревих врста. У монументалном ентеријеру не може се обићи ни данас тај проблем облагања и поред свег духа упрошћавања. Дати облике телима за грејање, огњишту, пећи, камину, није тешко код нас, поред постојећих узора на селу. Намештај, који се конструише тако да омогући удобан положај тела при седењу и одмарању, а подешен је и за практично хватање, — треба да да пријатан и практичан изглед унутрашњости. Столови у клупе, кревети, поред свога архитектонског карактера везани су и за целину простора. Код нас је намештај и ентеријер по природи везан за материјал дрвета, док у осталим предметима употребе усто јачу улогу игра и бакар. Поред великих објеката за оставу, сандука, ковчега, долапа, ормана и комода, рађених у дрвету, — ситнији ковчежићи могу да буду и од коже, кости, метала, којих имамо у изобиљу. Покови који испрва служе за причвршћивање поклопаца и врата, постају незаменљиви украси. Ковано гвожђе на решеткама, оградама, браварски радови нису код нас без традиције. Постићи јединство стила у простору, ентеријеру, велики је задатак једне наше школе. Да не говоримо о разним врстама техника у златарству, кујунцилуку, металном посуђу, керамици и текстилу, које очекују код нас своју обнову. Наша књига, графика, плакат и позоришно сликарство заслужују да се подигну на ширим европским основама. За све ово потребно је озбиљно познавање технике, материјала, своје средине духа времена, момента развоја и ширих хоризоната.

Сугестија материје и техничких могућности моћна је код примењене уметности. Материја и техника утичу на облик и стил. Уметници, тражећи да остваре извесне облике, „мисле у камену, металу, дрвету”. Многи предмети по намени и природи ствари постају слични. Али оно, како стваралац утисне своју замисао, вољу, у томе ипак има разлике. У примењеној уметности важно је да оно одговара потреби и духу средине и времена. Али делима од вредности и укуса те средине може се васпитати и уздићи.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Тешко је одвојити занатску уметност од духа времена и основних потреба живота, још теже од технике. У доба када се навикло на површан рад, врло је важно наглашавање ваљане занатске спреме у уметности. Зато је код нас нарочито потребна школа за примењену уметност, која ће дати добре занатлије и свесну директиву. Велики уметници увек су добро познавали свој занат, а добре занатлије су покаткад постали и велики уметници. Дирер и Холбајн радили су ортачки са својим еснафским друговима, занатлијама. Славни сликар Скјавони био је обичан декоратерски мајстор ормана у Венецији. Занат је на тако високом ступњу код једног Челинија, да је адекватан највишој чистој уметности. Однос примењене и ликовне уметности није био увек исти. Чиста уметност даје увек инспирације, али било је и епоха кад су неке врсте примењене уметности давале стилске основе.

Цела једна епоха, у преисторији, даје само занатску уметност, шта више сам материјал одређује и главне стилске фазе каменог и металног доба. Од неолита па све то Латена у гвоздено доба, до момента употребе лончарског витла, гричарија је најмеродавнија уметничка техника. Код Египћана, у Месопотамији и на Криту, видимо да је примењена уметност равноправна по својој драгоцености са најмонументалнијим делима ликовне уметности. Код Грка фигурална пластика у мрамору и бронзи постаје водећи фактор. И у архитектури Грка тај пластични елеменат игра значајну улогу, и на толико значајним вазама, пластика облика нас више задивљује од цртежа или колорита. Исти је случај и са накитом. Код Римљана тектоника у знатнијој мери долази на прво место, док пластика добија натуралистичку верност на бази отисака воском самртних маски. Ова два парадоксна момента се осећају и у примењеној уметности. Византиска архитектура и декорација уз моћно наглашену тектонску структуру даје доминантну улогу тканини и боји са Истока. И пластична декорација је само пројекција мустара тканине на камен, дрво или слонову кост. Превагу добија боја. И на место карактеристичне појединости лика долази симболични, идејни карактерпортрет икона. Усто декоративни моменат доминира. У средњем веку највеличанственија дела после архитектуре дата су у златарству, емаљу, мозаику, тканини, слоновој кости и стаклу. Византија и готика дале су врхунац развоја примењених уметности. Свест о исправ-

ности и одговорности, љубав према драгоценом материјалу и лепоти заната живи до ренесансе. Најбоља дела су стварана у маленим радионицама, али специјализација и подела рада омогућају још у Египту индустрију стаклених адиђара. У Грчкој индустрију ваза, у Риму тересигилате и стакла, а у Византији је створена огромна мануфактура, државно предузеће, за свилене тканине, сребрно посуђе и златарске радове. То је први случај дириговане уметности. На супрот томе грађанска уметност, од ренесансе, тежи за индивидуалном слободом, која се огледа већ од готике у слободној пластици. Томе се придружује и ново осећање за боју употребом фајанса и уљеног сликарства. Од ренесанса монументална архитектура, која господари кроз цео средњи век, губи своју водећу улогу у одређивању стилских облика. Место ње, на основама класичних тековина, у декоративном, у примењеном, у намештају и оделу се изживљује стилски карактер ренесанса, барока и рококоа. Ако је било сваштарство још у ренесанси Леонарда да Винчија, у бароку већ настаје специјализација. Долази до нове дириговане епохе у уметности у доба апсолутизма и дворског друштва. Значајну улогу пачињу да играју т.зв. орнаментштихови, у којима налазимо стилске узорке за примењену уметност која се расцвала. Од тада осећамо и диктатуру моде. Од Луја XIV мануфактура намештаја и гоблена даје тон кроз два столећа уметничком стилу. Севр и Мајсен створили су раздбље порцулана. Сва та разноврсна мануфактура у ствари игра већ улогу неке школе за примењену уметност. Утицај тих радионица најразличитијег занатства траје до ампира и бидермајера, последњег чистог стила. После тога примењена уметност пада у руке либералистичке грађанске индустрије, губи у стилу, техници и вредности. Постаје робом. XIX век, као кроз сликарско, музичко и аналитичко столеће, завршава се потпуном декомпозицијом стварности. То се осећа и у квалитету занатства, које иде само за дочаравањем визије стварности. Виљем Морис и Раскин су покушали једном да оплемене понова занат. Већ од 70-тих година у целој Европи преовлада свест о потреби школа и обнове заната. Али тек модерне тежње, са снажним тектонским духом, синтетичном стилизацијом, као и поштовањем логике у употреби материје, обнављају примењене уметности. Поновни триумф духа друштвене целине и средине над индивидуализмом,

www.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— као што је то било у антици на Истоку и у римском царству, кроз цео средњи век и за време апсолутизма, — и велики значај организације посла —, добија свој видни знак у водећој улози архитектуре и у све значајнијем положају примењених уметности. У велику будућност примењених уметности у најскоријем времену нема се шта сумњати.

Радници на примењеној уметности треба да су свесни стога наше ситуације, наших задатака у том погледу, гледаних из више перспективе. Треба најзад рећи још једном и следеће: код примењених уметности има нечега што их присно везује за средину, груду земље одакле потичу, — и ако су занатлије као уметници увек били највеће луталице овога света и ако теже да што више прошире домен своје делатности. Сублимно уздизање ликовних уметности изнад свакодневних потреба, њихова магиска и пророчанска улога, као и религиозно порекло — није адекватно са битношћу и тежњама примењене уметности, која је сва настала из животне потребе и из старих традиција. У примењеној уметности јаче је изражен сталожени стил и дух времена. У њој осећамо статику земље, склоп расе и оно што се из народне средине понесе собом у далеки свет. Поред потребе, материје и технике, преовлађује и геополитички момент. Облици произлазе слично воћу и вину, који добијају нов укус у другој врсти земље или кроз другу руку. Земље и поднебља ствараху керамичаре (на Истоку), каменоресце (на Средоземном мору), дрводеље и резбаре (на Северу), плетаре (у тропским крајевима), везиље, кожаре и кујунције (у номадској Азији), али су они под другим друштвеним и животним приликама на разне начине примењивали своју вештину. Тако су и код нас дали оно што извире из тла Балкана и Подунавља. Социјалне и животне потребе садашњице разликују се од оних у прошлости, али дивни примери из архајске прошлости наших заната, могу да послуже као науч и инспирација за нова стварања. И у преисториској примитивности наше народне керамике, и у нашем планинском, северњачком дрворезбарству и у нашој богатој народној ношњи, и у ћилимарству, видимо како тиња неки драгоцен пламен. Разбуктајмо ту ватру. Од прегалаца на том послу, њихове спреме и квалитета зависи да ли ће и будућност наше примењене уметности бити велика.

Ђорђе Мано-Зиси

НЕШТО О НАШЕМ ЋИЛИМАРСТВУ

Етнографско језгро српског народа остало је, ако се тако може рећи, без организоване и мудро дириговане мануфактуре ћилимарских производа. Тој болној истини могло би се одолети једино покушајем да се у нашој престоници омогући оснивање ћилимарских радионица. Богатство нашег фолклора, традиција ћилимарства, као и исконска љубав српског народа према лепој тканини, у пуној мери оправдава ову потребу. Као што сваки друштвени напредак доноси увећану сложеност људске мисли и човечанске уметности, те намеће шире видике и опсежније прохтеве — исто тако и наше доба изискује оснивање нових просветних установа, које ће својим прегалачким радом служити кориснијим циљевима, вишим идеалима и удобнијем животу народа.

И ћилим служи удобности те, као такав, он није луксузан предмет већ практична потреба, која је од давнина пружала човеку основни комфор. Савремена архитектура радикално се модификује, подвргавајући свој декор строгом рационализму, и то ради благотворног и умирујућег дејства на наша физичка и душевна расположења. Како је садашње доба такође и доба покрета, моторизације, брзине и максималног нервног напора, разумљиво је што човек на свом огњишту жудно тражи мир, благост, и одмор не само телу него и својим чулима и мислима. Некад прохујали векови радо су се узбуђивали живим бојама, натрпаном ношћу мотива — данас, међутим, ми тежимо мирноћи и једноставности. Стари нацрти деловали су као арабеска око чијег су се централног мотива množили орнаментални и цветни оквири — док модерна композиција као да нема граница и утврђених рубова, већ финим и спонтаним сензибилитетом иде смело ка архаичној упрошћености цртежа и широкој палети расплнутих и мирних тонова. Ћилимарство се прилагођава овим савременим

условима и путевима, а њена уметност, величанствена у једноставности, дубока у искрености, захваљујући својим новим и успелим облицима, манифестоваће увек вечну свежину осећања. Велике просторије нестају, помпезни салони ишчезавају, а замењују их мање друштвене собе и интимни будоари — што значи да смисао за интимност побеђује смисао за репрезентацију. Модерни укусу морамо помирити са старим методама рада; с тога је неопходна необична интелигенција и спрема како би се избегла непожељна конфузија система рада и техничке процедуре. Техника ткања није намењена искључиво декору хоризонталних и вертикалних површина, него, у пуној мери, и украсу намештаја, тј. столице, фотеље, лежишта, итд. Морамо такође захтевати да ћилимарске радионице стварају дела која су производ оних мајстора цртача и сликара, који су упознати са процедурама заната, јер ћемо у противном случају сломити једну традицију и искуство, или, боље речено, изопачићемо оне вредности које треба да остану вечне. Ћилимарство се обнавља, тј. старе традиције се освежавају новим идејама декоративне уметности. Отуда, захваљујући сталном обнављању пластичких облика, из лепе тканине сија живот, вечна младост и снага велике уметности.

Домаћа радиност, као и многобројни артизани, показали су у недавној прошлости изванредан смисао и истинску љубав за обраду тканине, веза и плетива. Снага и величина свих тих домаћих и професионалних артизана огледала се, пре свега, у сазнању: да се без лутања и тражења срећних солуција у царству имагинарних радости не може постићи лепота композиције, изразитост цртежа и пуноћа боје. Такође у свим фазама тога активитета није изостајала како упорност и доследност примењивања техничких закона тако и умешно, тј. правилно третирање вуне, лана, конопље, памука и лике. Континуитет је постојао, скоро и скромна традиција, али време и стварност су тражили нешто више, тј. прогрес.

Иако живимо у модерном добу, ипак нам данашњица показује незадовољавајући напредак наше ћилимарске и текстилне радиности и то како у пластичким комбинацијама тако и у техничком извођењу и бојењу материје. Народне мотиве морамо с полетом попуњавати, непрекидно подмлађивати и, уз савршенство технике, доказати своју виталност и оригиналност. Нека се

данашње покољење тргне из учмалости и прекине са стерилним и досадним копирањем minulih облика и техничких поступака! Треба покушати да се усаврши израда, укус, осећање мере, слобода и техничко изумевање, како би наступила ера драгоценог квалитета. Унесимо у наш рад више идеала, више одушевљења, како би својим реализацијама дали општу човечанску вредност. И разум и свест императивно нам налажу оне врлине које васпостављају правилан однос и слагање са истинама и законима свеопште уметности. Спретност руке и богодано надахнуће идентификују се са духом и материјом и јесу основне базе и свети закони сваке творевине, те према томе и ћилимарске и текстилне, Естетско осећање у човеку увек ће се свесрдно одушевити лепом тканином, суптилним везом, богатим текстилом — и то нарочито онда када се у добро инспирисаним делима ове примењене уметности огледа правилно третирање материје и неприкосновеност њене технике.

Од најранијих времена и код многих народа ћилимарство није само дисциплина примењене уметности која се ограничава на обрађивање утврђених и укалупљених облика и материја — напротив оно је за уметнике увек било неисцрпан извор инспирација и пружало је истим неизмерно поље рада. Није тешко било увидети да се у духовитом трансформирању старих, наслеђених мотива, као и у тражењу нових израза у декоративности и техници ткања, свако лутање може постепено преобразити у облик, а сваки облик опет у лутање. Какву радост, какво пријатно узбуђење доживљавамо у добром делу ћилимара у коме блиста симбиоза бруталне материје и племенитог надахнућа. За мајсторе-декоратере, као и за мајсторе извођаче, није само неминовност видети, и то добро видети, боју, облик, диспозицију површина и линија, да би се постигао комплетан акорд исправних валера, топлих и хладних тонова, оштрих и нежних контура, ритмичких маса, већ такође и познавање техничких принципа и примењивање занатских поступака, спада у програм рада. Једном речју, треба удружити дух и руку, како је то рекао Паскал.

Тканина постаје на разбоју и то укрштањем вертикалних и хоризонталних конаца. Кроз вертикалне основе рука ткача чунковима провлачи вунену или свилену потку, трудећи се да што успешније репродукује колорит, цртеж и модулацију даног сижеа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Финоћа и вредност резултата зависи од васпитаности укуса, као и од техничког искуства. Дobar ћилимар, према томе, треба да је вешт како у моделисању тако и у сликању. Декоратер, као и извођач, постижу квалитет и разноликост ткања захваљујући не само својој урођеној даровитости и интелигенцији, већ њихова дела краси и она снага која је плод слободног и индивидуалног изражавања. Моћ иницијативе и смисао за анализу неизбежно се намеће. Иницијатива као слободни и живи елан омогућује постизање оне равнотеже и умерености која је тако потребна исправној опсервацији и добром компоновању и извођењу жељеног дела. Без анализе свако изражавање у вуни, лану, свили итд., постаје бедан напор који је лишен конструктивних и техничких квалитета — а материји се одузима елементарна свежина и снага њене фактуре.

Избор вунених конаца којих има неизмерно много јесте исто тако компликован и деликатан посао, као и мешање боје на сликарској палети — али у томе мењању и тражењу нијанса и одговарајућих тонова ткач постиже задивљујуће богатство материје. Вунени конци, својом модулацијом, дају ћилиму дубину и рељеф. Свакако да ово нијансирање, које се постиже помоћу сенчења цртицама, односно пругама, није тако деликатно као код сликарства или скулптуре, чији преливи могу бити скоро неосетни. Ћилимар тежи да постигне и декоративни ефекат. Да би упрошћеност цртежа дошла до израза, мора се водити рачуна о једноставности. Сувише компликована композиција не даје јасну слику и такав ће нас ћилим заморити прекомерношћу декоративних мотива, сложеношћу као и обиљем боја. Пожељно је истаћи само неколико тонских акцената, неколико срећних контраста и обрадити само два или три плана који се довољно разликују и узајамно хармонично допуњују.

Огромно је уживање присуствовати раду ћилимара и пажљиво пратити све фазе извођења тканине. И заиста сама чињеница да вуна и разбој могу да одаду рефлекс његове мисли и радост његове душе, убеђује нас у величину и мистерију овог стваралаштва. Ћилимар има стално пред очима сликани пројекат који га инспирише за даљи рад на разбоју. Рукама држи он многе чунке са разнообојеном вуном и консултујући очима модел и довршени део свога рада, труди се да лепим избором вуне

обезбеди тканини технички и пластички квалитет. Сав рад и уметност, дакле, састоји се у пажњи и стрпљењу као и у интелигентном и брижљивом обрађивању, извођењу, или боље речено ситничарењу.

Код тканине величину пластичке лепоте, нежност и ведру топлоту колорита, као и искреност материје допуњује употреба боја, произведених из биљног царства. Анилинске боје, исто тако као и метални оксиди, убијају фактуру вуне и проузрокују код тканине ону бедну органску повезаност и вулгарни колорит који данас тако често сусрећемо у нашим модерним ћилимарским производима. Некада, већина ћилимара били су одлични фарбари вуне. Они су знали нешто више од десетак до дванаест боја, али савесност и необична уметност с којом су се служили да би извукли тонове из биљних супстанција, као и начин бојења вуне, много је допринео успеху и лепоти њихових дела.

Не би се смело дозволити да домаће ткање буде једини ослонац у српском ћилимарству. Београд, као средиште српског народа, могао би постати жариште ткачке уметности иако му недостаје потребна традиција ћилимарства. Оснивањем одговарајуће мануфактуре која би била организована и диригована од уметника и стручних мајстора, престоница би као просветни центар, могао лако омогућити процват ове гране примењене уметности. Постигнути резултати били би величанствен доказ општег напретка и културно-материјалног просперитета српског народа. Мудра државна управа, дакле, дужна је да створи услове за развитак ове уметности која ће опет својим делима оправдати моралну и материјалну подршку надлежних просветних органа. Зато не дозволимо да цео овај план прогута заборав и тама или да се преобрази у једино лепо замишљену идејну скицу већ порадимо, заједнички са надлежним факторима, на томе да се у што скоријој будућности остваре радионице, управа, статут и дисциплина националне мануфактуре за ћилимарство и обраду тканине, која би у свом почетку могла да постоји и као саставни део Школе за примењену уметност.

Практични рад ове установе обављао би се у атељеима за компоновање пројеката чији би се задаци састојали у изналажењу потребних тонских и колористичких разлика, у одабирању материја, у уношењу естетике у пропорције, као и у скрупозном

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

респектовању једноставности линије. У радионицама за бојење вуне, свиле, лана итд., као и у радионицама где се обавља ткање на разбојима које треба да нам открију највеће богатство фактуре и боје, завршавао би се практични програм школе.

Статут школе манифестује уметничку доктрину, изражава озбиљност програма школе и изграђује дух и карактер њеног тела. Многи таленти и амбициозни уметници, захваљујући добром статуту, могли би имати приступ у школу, те уједињеним снагама изграђивати величину и значај нашег ћилимарства. Такође статут школе не би смео да кочи упорно тражење и пипање нових путева, облика и доктрина; противно, у њему треба да се огледа равнотежа наших уметничких аспирација и духовно-техничких могућности, што је тако потребно за постизање одређеног и конкретног циља.

Наше ћилимарство не би се смело ограничавати искључиво на уобличавање модерног смера јер исти не мора увек достићи висину и лепоту стила. Ћилимарски производи подлежу сталним трансформацијама које, према условима живота, цивилизације, обичаја, теже да изграде зреле облике вечне лепоте. Зато школу за ћилимарство мора водити мајстор-уметник, који, сарађујући са архитектама за унутрашњи уређај, утврђује димензију, диспозицију, као и сиже намераваног рада. Најважнији пак задатак главног мајстора или уметника-управљача састојао би се у избору одговарајућих сарадника са којима обрађује пројекте, избира сировину и врши надзор над извођењем посла. Према томе није довољно бити само добар административни управник, већ и одличан мајстор, чији је таленат поткрепљен и изванредним уметничким васпитањем, префињеним духом и смислом за декоративну уметност.

Чар, финеса, дела, не огледа се у прабини или, боље речено у патину, која је тако карактеристична за производе антикварских радњи и музејске експонате; уметност не тежи за тим да се у њеним делима осети искључиво школско, индустријско и занатско гледање на ликовне проблеме, већ суштина и снага уметности и школе која служи циљевима уметности састоји се у синтези свих тих и многих других моралних и материјалних чинилаца. Мануфактура ћилимарства, захваљујући својој дисциплини рада, која се састоји у уској сарадњи мајстора-техничара

са уметницима-декоратерима, даће лепе резултате и дела од трајне вредности. Истицање, и то на највиши начин, фактуре вуне, лана, свиле итд., те вођење рачуна о односу ових материја према блиставости светла као и тежња да се свакој композицији даде обељежје не само декоративне него и пиктуралне вредности, доказаће да је ова мануфактура одиста школа живота, чија дисциплина увелико олакшава формирање одличних артизана, наставника и уметника.

За хемичаре, који се труде да обогате палету раскошним тоновима од прворазредног значаја јесте лабораториј намењен бојењу материја. Модерно ћилимарство код нас радо примењује анилинске боје, што је за највећу осуду, јер оне, својим живим и пламеним тоновима убијају у највећој мери интимност, нежност и топлоту вуне. Свакако да употреба боја биљног царства најприкладније обезбеђује израду солидних тонова, а нарочито топлих, подесних за постизање потребних колористичких разлика. Суптилност колорита, као природна конзеквенција органске повезаности биљних боја са вуном уздиже, и то на највеличанственији начин, израз и декоративни ефекат тканине.

Артизани и уметници не смеју се плашити препрека, борбе и труда који им се намеће око усавршавања фактуре и облика нашег ћилимарства. Напротив, они су дужни да оспособљавају истрајне браниоце и нове неимаре нашег, младог уметничког занатства. Стога ће наше друштво знати да поштује искуства и дела врлих мајстора и сарадника школе за ћилимарство, текстил и вез, и умети да правилно оцени рад, стремљење, постојаност и сложену улогу ове установе, која ће ићи једино за тим да се и лепом српском тканином обогати тековина културног човечанства.

Драгутин Митриновић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ЈЕДАН ПРЕДЛОГ ЗА ИЗМЕНУ НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА СРЕДЊИХ И СРЕДЊИХ СТРУЧНИХ ШКОЛА

Задатак средњих школа одређује се према схватањима и потребама друштва и времена у коме се он поставља, а производи из идеала и циљева које друштво жели да постигне.

Глобално узев задатак данашње средње школе јесте да пружи омладинцима опште образовање и васпитање, а средње стручне школе поред овога имају још да пруже и стручно образовање — спрему за одређени позив. Другим речима оне имају да спреме младеж за сналажење и правилан живот у друштву одраслих, а стручне и за правилно вршење извесних одређених функција у друштву. Према постављеном задатку утврђује се план и програм рада, одређују средства и методе, пројектује и изводи целокупна организација, врши контрола и прате резултати. Из резултата рада види се да ли су и уколико одговориле постављеном циљу, а они се тек виде на завршетку школовања, или — још боље — по завршетку школовања, дакле, онда када омладинац напусти школски кров, прими на себе извесне обавезе и отпочне вршити одређене дужности.

Школе најбоље одговоре своје задатку онда ако у току школовања доведу своје питомце до тог степена моралног развоја и образованости да се они, напуштајући школски праг, могу потпуно правилно снаћи у друштву одраслих, а то значи да су школујући се оспособљени да правилно схвате, разумеју сву сложеност друштвену, да упознају законе који владају социјалном заједницом, норме под које потпадају сви појединци и којима се морају повињавати, у ком смислу морају делати па да користе заједници као целини.

Колико су у том погледу доскорашње школе одговориле своје задатку — познато је, Немамо намеру да улазимо у критичка разматрања досадашњих резултата средњих школа, већ да укажемо на неке недостатке, како би се приликом измене наставног плана и програма ударио бољи основ и спровела темељнија организација будућих средњих школа.

1) Досадашњи школа претежно је култивисала памћење на штету развитка воље и емоционалне стране живота, а нарочито на штету логичког мишљења, које је битни услов за правилан развитак интелигенције, под којом разумемо способност правилног сналажења у свакој новој ситуацији у животу... Друга грешка организације рада је у томе што се у превеликој бризи за савлађивањем прописаног програма, по сваку цену и на ма који начин, потискује скоро до у запећак васпитна страна ученика. Отуда није никакво чудо што се често чује мишљење многих да су данашње средње и средње стручне школе интелектуалистичке и вербалистичке, а врло су мало или нимало заводи за васпитање.

2) Ако од омладинца по изласку из средње или средње стручне школе очекујемо да својим држањем, владањем, понашањем, учешћем у јавном животу одраслих: мишљењем, сналажењем, делањем — правилно схвата заједницу одраслих чланова друштва, разуме међусобне односе појединаца, њихове односе, права и дужности према заједници као целини, зна за идеале којима друштво тежи, за норме које њиме владају и свакога момента својим ставом, речју и делом настоји и доприноси да се друштвени поредак и норме поштују а идеали реализују, — ако то очекујемо, онда смо дужни да му у току његовог школовања (припремања за живот одраслих, припремања за самоувршћивање и самостално делање у заједници одраслих чланова друштва) пружимо могућност да се са свим тим упозна. Данашњи наставни план и програм средњих и средњих стручних школа не пружа ту могућност. Напротив, у том погледу зјапи огромна празнина у њему.

Парадоксално звучи да ми од школе очекујемо да спремим младеж за самосталан живот у заједници одраслих, а у тој истој школи та иста младеж не упознаје се са науком о људском друштву или заједници. Овој науци није до данас, па ни данас, посвећено просечно дневно ни 10. ни 5, па ни 2 минута у току целог

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

школовања, а на крају школовања очекујемо да нам омладинац правилно разуме друштво и чудимо се зашто га не разуме. . . . Некада је у том погледу било боље, признајемо, али је у ранијим временима сваки одрастао гледао на сваког омладинца патријархалним, што ће рећи родитељским очима и сматрао за своју свету дужност да га, макар он био дете њему непознатог члана друштва, упути на правилан пут, да га посаветује, поучи, оплемени, учини бољим. Данас, пак, и многи родитељ сматра да је решио сва питања и одговорио свим својим обавезама према детету кад га испрати преко кућњег прага у школу. Где је оно провело време, шта је тога дана радило, какве задатке има за наредни дан — о томе се данас у многој кући и не поставља питање. С друге стране данашњег омладинца по изласку из родитељске куће или из школе чека читава чета живих и немих вребача, спремних да му плене душу, да користе његову наивност, да га „напајају правом, изворном науком“, да га храбре, бодре, потстичу или „обрађују“ — не руководећи се никада високим идеалима друштва, већ својим личним интересима, који обично иду у раскорак са потребама друштва и васпитања младежи. И школа, у којој омладинац проведе 1, 2, 3 или 4 часа дневно, а у понеким свега толико недељно, једва да се може и борити а камоли и надвладати све те утицаје и провести омладинца кроз олују, буру и мећаву живота и на крају школовања извести га чистог као кристал и препустити друштву „на ползу и радост његову“. Интернатски уређене школе могле би, особито у данашње време, у том погледу учинити много више, под условом да сви васпитаници станују у интернату, али је данас немогуће функционисање интерната. Заједнице дома и школе, родитељски састанци и посела могу допринети побољшању унеколико, али не могу учинити све. Стога остаје да се и школа са своје стране побрине у том смеру. Зато је потребно предвидети да се бар у једном од старијих разреда изучава са 2 часа недељно Наука о друштву или Наука о људским заједницама, макар то било и на штету часова данас постојећих предмета или и на штету целог једног наставног предмета.

Парадоксално звучи да ми очекујемо да нам из средњих школа изађу омладинци као морално формиранни грађани, а у тим школама научна етика нема места. У накнаду за то заступљена је Хришћанска етика. Она чини своје, али то није довољно.

Омладинац често при упознавању са појединим етичким идејама и нормама замишља да му се о њима говори зато што то „треба Цркви или свештенству ради њиховог опстанка“, и тешко се саглашава с тим да су то идеје и норме које владају људским друштвом. Међутим, када би му се те исте идеје и норме тумачиле као грађа научне етике, он би их друкчије ценио и усвајао. Стога научна етика треба да добије места у једном од најстаријих разреда средњих школа бар са два часа недељно.

Честа је појава да омладинац долази у опреку са друштвеним поретком и оправдано се чудимо како то да је при завршетку, или је већ и завршио своје опште образовање и васпитање, а не познаје ни најосновније прописе друштвеног поретка. С правом сматрамо да то потиче знатним делом отуда што омладинац школујући се нема наставу о грађанским правима и дужностима. Многи од нас очекује да то младеж треба да стекне у кући и у школи. Међутим, многи од њих ништа од тога не добије од родитеља, јер ни они не познају исте — што је особито случај у средњем или нижем градском сталежу — или чак свесно заузимају опречан став; у школи, пак, на то му се указује узгредно, од случаја до случаја, кад потреба захте. Недостатак овога показује једну велику празнину у свести ученика, те отуда и честа огрешења, и погрешна схватања, и опречан став . . .

Кад се узму у обзир само ове три чињенице: недостатак наставе о људском друштву или људским заједницама, недостатак наставе из научне етике и недостатак наставе из познавања грађанских права и дужности, онда је јасно да се од омладинца не може ни очекивати да он има на завршетку средњешколског школовања изграђен поглед на људско друштво, на морал у друштву, на права и дужности појединих његових чланова, на односе који владају међу њима. Једном речи, он није правилно и потпуно формиран, па зато и не може заузимати правилан став у свакој даној ситуацији и делати у корист друштвене заједнице.

Стога смо мишљења да треба одмах приступити ревизији наставног плана и програма. При тој ревизији требало би исти растеретити многих делова наставног градива, а евентуално и појединих наставних предмета у понеким разредима, а задржати само оно што је савременом културном човеку неопходно за његово опште односно стручно образовање потребно и то обра-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дити тако да материја и начин обраде стварно доприносе правилном душевном и духовном развиту, односно стручном образовању ученика.

Друго, при овој измени наставног плана предвидети у три најстарија разреда средњих и средњих стручних школа три нова наставна предмета и то:

а) Социологију под именом *Наука о људском друштву* или *Наука о људским заједницама* која би била предавана бар са 2 часа недељно и углавном обухватила: појам и задатак, положај у систему наука, врсте и облици људских заједница, узроци и циљеви њихових организација, међусобни однос чланова појединих заједница и њихов однос према заједници као целини и према осталим заједницама, односно целом друштву; крвне, националне, расне везе; геополитичка повезаност и међусобна зависност људских заједница, итд.

б) *Науку о моралу* или *Научну етику* бар са 2 часа недељно у једном од најстаријих разреда, која би обухватила: појам, задатак, врсте и методе етике; основица и садржина етике; позитивни моралитет; принципи етике; историја античке, средњевековне и модерне етике; етички правци садашњице; основни етички појмови: добро и зло, суштина савести и врлине, осећање кајања, слобода воље, савест и дужност, егоизам и алтруизам, правичност, самоодржање, самокритика, самосавлађивање и самосталност; част и честољубље; истина и истинољубље; духовни живот и образовање; однос према другима: саосећање и сажаљење, љубав према другима, праштање и кажњавање; социјална етика: породица, брак, права и дужности чланова породице; дужност и пријатељство; слободно културно друштво; држава.

в) *Грађанска права и дужности*, са најмање 2 часа недељно у једном од најстаријих разреда средњих и свих средњестручних школа, који би углавном обухватао: појам државе, њену организацију, циљ, средства и методе; државне установе: народне просвете, јавне безбедности, одбранбене, саобраћајне, дипломатске, државно газдинство; друштвене и привредне установе; власт: законодавна, управна и судска; права и дужности грађана.

Ако би овај предлог био усвојен приступило би се одмах изградити наставног програма из пројектованих нових наставних

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

предмета, а исто тако и уџбеника. Али ако нема на расположењу довољно хартије за штампање уџбеника у довољном броју онда би се отштампао најнужнији број примерака, бар за наставнике. Све би то могло бити готово за 7—8 месеци и почетком наредне године у свима овим школама отпочело би се са систематским васпитањем и образовањем и у овом — по нашем скромном мишљењу — најважнијем правцу. Разуме се само по себи да би предвиђени нови наставни предмети морали бити стављени у сигурне наставничке руке, јер једино на тај начин они ће пружити користи које се од њих с разлогом очекују.

Без овог употпуњавања наставног плана и програма не може се ни очекивати, ни у дело привести преображај, преоријентација и стварање бољег будућег српског друштва, већ ће — због постојећих пукотина и празнина у васпитном систему — жеља и надаље остати само жеља.

Милорад Ж. Павловић,
директор Мушке учитељске школе у Јагодини

БЕЛЕШКЕ

ЗАШТО СЕ У ШКОЛИ МОРА ТОЛИКО ДА ГРДИ?

Д-р Елза Петерзен (Јена) даје у чланку под горњим насловом, објављеном у часопису «Der deutsche Volkserzieher» Nov. 1942 врло интересантна разматрања о овом питању. Поводом писма једне наставнице, која се жали баш на то, да је приморана да грди децу за већину дечијих погрешака и сматра да се мора грдити, јер су погрешке ту али мисли да у свему томе има нечег погрешног — од почетка. Та наставница се често пре часа одлучује да не грди — да употреби само мирноћу и љубазност — на ипак не може у томе да успе, јер је приморана на супротно.

Др. Петерзен наставља да се ово дешава многим наставницима. Кривица није њихова. Баш захваљујући њиховој неуморној вредноћи, пожртвованости и стрпљењу одржава се школа. Узрок што се мора толико грдити је у нечем другом. Деца се греше о правила која смо им поставили, ми се онда лако наљутимо и пошто нема другог излаза — грдимо. Само наставници знају шта значи држати под стегом гомилу деце, присилити их да пет пута по четрдесет пет минута седе мирно у својим клупама, да устају само кад говоре и да говоре само са наставником, већином да одговарају на наставникова питања. — Кад понека деца не разумеју или немају толико духовне снаге да прате наставникова питања, и услед тога изгубе везу са градивом, а друга се због телесног замора или неких других разлога досађују, онда се може разумети што не пазе и разговарају. — Ми грдимо ако деца у настави уопште говоре једно с другим, кад су немирна, кад не пазе шта наставник говори, већ се баве својим мислима, кад не држе у реду своје свеске, кад преписују једни од других, кад у поправкама задатак опет праве грешке, кад дошаптавају и т. д. Жалба на недовољну пажњу ученика данас је општа појава.

Упуштајући се сада у разматрање проблема „Зашто нас деца у настави не слушају?“ излаже како је данашња настава подешена за слушање. Има наставника који свој разред из дана у дан фасцинирају својом личношћу, који тако занимљиво предају, да их деца од почетка до краја пажљиво слушају. Али кад би тако радили сви наставници, онда би се деца врло брзо преморила. Децу замара то, што морају првенствено слушати оно што наставник каже, пратити његов ток мисли и одговорати на његова питања. То је непрекидно интелектуално учествовање, мишљење, вежбање, механизовање. И кад наставник хоће да утиче на децу душевно, он то чини

већином преко разума, јер је телесно-душевно преживљавање искључено. Телесно-душевно директно доживљавање искључено је, јер руке треба мирно да леже на крилу или клупи кад не пишу.

Због свега овога није чудо ако деца понекад изгубе вољу да сат за сатом седе мирно и што им се каткад прохте да проговоре и са својим друговима. Није чудо што и она почињу да брбљају, кад већ наставници толико говоре.

Много је расправљано о томе, како треба постављати питања. Није природно, ако наставник поставља само таква питања на која он већ зна одговор (на пр. у рачуну). Он треба само да пита: „Како ћеш сад даље радити?“ или: „Како си дошао до тог мишљења?“ и т. д. Предлажу се само природна питања (Килер) или да наставник уместо питања даје потстрек за мишљење (Ичнер). Али ако се наставник са својим потстрецима повуче што више и препусти деци природна питања која проистичу из њихове жеље за сазнањем, онда долазимо до наставе „која полази од детета“, која је покушана пре двадесет и више година, али је пропала, јер је способност деце била прецењивана. Деца не могу водити саме себе, као што се човек не може извући из баре вукући се за свој властити перчин.

Па где лежи решење? — Ми наставници трошимо толико живчане снаге борећи се противу дечијих развојних сила, место да их употребимо. Све поменуте дечије грешке могу се посматрати и с друге стране: деца су немирна за време наставе јер су жељна покрета. Она не пазе, њих замара вечито слушање, јер и сама хоће да буду активна. Она дошаптавају јер хоће да помогну својим друговима и т. д. Зашто гонити децу да седе мирно, кад је дечијем телу у доба развитка потребно много више кретања него одраслима. Ми знамо да се деца интересују, много питају, најрадије све самостално раде. Међутим ми у настави пуштамо да првенствено слушају наш говор. Ми се љутимо због дечијег брбљања, а сами толико говоримо да деца не могу довољно да се изразе на свој начин. Она имају природну потребу саопштавања, нагон једног према другом, а ми хоћемо да говоримо само наставнику и не дозвољавамо никакву везу између другова за време часа. Све клупе су окренуте према наставнику. Начин наставе стоји у крајњој супротности са четири главне силе дечијег развоја: са нагоном за покретом, за самосталном делатношћу, са другарством и ритмом развијања.

Према томе треба што више упослити дечије снаге у настави, јер у колико њих мање упослимо, у толико више трошимо своје властите снаге. Нису наши вредни наставници криви због подбацивања у школи, већ начин наставе, којим се данас служимо у школама. „Изгледа као да смо поставили зид око гомиле деце која су нам дата на васпитавање“, уместо да пустимо слободан прилаз њиховом интересовању и да га искористимо. Овако трошимо много више снаге. „Деца наравно хоће да сруше зидове“. Зато морамо стално да их опомињемо. Међутим нас ће стајати много мање снаге и напора, ако на добро промишљен и припремљен начин ученике толико заинтересујемо за једно градиво, да они прате наставу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У погледу преписивања задатака могло би се дати ово упутство: „Што мање прилике дајемо деци за преписивање, у толико ће се оно ређе догађати“. Додуше и овде се мора често претити или кажњавати, али се увек мора имати на уму, да је идеал довести разред дотле, да из властите, унутрашње увиђавности презире такве ствари, да их сматра испод части и да их не чини стога, а не због казне.

Што се тиче брбљања на часу и ван часа, брбљања у свакој могућој и немогућој прилици, које понекад нарасте до заразе и лома — ту тако и немогућој прилици, које понекад нарасте до заразе и лома — ту такође тачније у разреду, брбљање пре часа биће сведено на најмању меру. Што се у разреду даје мање прилике за ларму, у толико ће мање ларме бити, а поготову на часу. Заиста запослено дете никад не брбља.

Па ипак остаје доста прилике кад деца нису запослена, на пр. кад се обављају текући послови разредног старешине. У сваком разреду има деце која, кад се каже: „Издајте атлас“ сматрају да је речено: „Почните да говорите“. — Једино и битно средство против тога, поред личности наставникове, која импонује, јесте довести децу до унутрашње увиђавности, колико су у животу потребни савлађивање и дисциплина за свако дело. Кад се на пример разред дечака и девојчица враћа одушевљен са неког спортског или војничког филма, очаран како је све дивно ишло, како је све било „прима“, ту прилику ваља искористити и подвући да је узрок томе, што се сваки појединац држао дисциплиновано и ником није пало на памет да мрдне малим прстом, а камо ли да разговара и ларма.“

Често су растројеност, расејаност, заборавност, поновљене грешке у исправкама и исправкама исправки у задацима повод за грдњу. Многи су наставници у овоме врло комотни, али оне наставнике који ове мане узимају озбиљно, стаје много више снаге и нерава него сама предавања. Ту много постиже наставник из кога зраче унутрашње мирноћа и сабраност. Такав ће наставник својим свакодневним примером васпитавати и помоћи ће да се у младој души створи уверење да су пажња и унутрашња прибраност основ сваког успеха.

Нема друге: докле год наставници буду везани за уобичајени начин наставе, не остаје им ништа друго до да предњаче добрим примером. Али то могу само јаке личности. Телесно и нервно слаби наставници се сатиру. Зато и постоји толико распрострањено мишљење „не може свако бити наставник“, „наставник мора да се роди“, или „наставник мора бити уметник“ и т. сл. Дакле све зависи од личности и способности наставникове.

Међутим, наставља писац даље, врло је тешко довести децу до увиђавности да она могу да уче само ако слушају, да је настава лепа само ако пазе и буду мирна и т. д. Деца стичу властита искуства, али она немају богату увиђавност одраслих, за коју је потребно дугогодишње искуство. Деца ће покушати да се покоре вољеном наставнику, покушаће да се унесу у његове мисли, успех ће за тренутак бити ту, али то није трајан успех. У сваком случају он је врло мали за онолики живчани напор који наставник мора да употреби.

Постоји само једна могућност да се дође до наставе која одговара деци и штеди наставникову снагу, „а тај је да се *упрегну и искористе за наставу дечије животне снаге*“. Наставник преже дечије снаге, узде чврсто држи он у руци, он поставља циљ одређен од стране државе, али посао вучена треба да обаве деца. „*Васпитавати у овом смислу, значи употребити дечије снаге, упрегнути их и пустити да дођу до изражаја.*“

Ми врло мало искоришћавамо дечије снаге у настави, наводи писац даље. Треба порушити зидове подигнуте око деце и изградити наставу на основу дечијих снага. Нама су потребне главне снаге дечијег развоја: нагон за покретом, нагон за самосталном делатношћу, нагон за другарством, ритам развоја и жеља за строгим вођством и у стању смо да изградимо нову наставу. Не треба да се боримо против ових снага, да их убијамо са много грдњи и казни, уз много утрошка своје снаге, већ их треба неговати и упрегнути за васпитање и наставу.

„Изиђимо с нашом децом у поље, двориште, на трг или на које друго место, ако учioniца не допушта слободу кретања, крећимо се уопште, што је могуће више, за време учења и вежбања. Пуштајмо децу што је могуће више да своја искуства стичу на стварима и да колико је год могуће буду самостално активна. Пуштајмо их да самостално раде, сами или у групама.“ — Не треба се грешити о развојни ритам деце, већ их пустити да се изразе у свом ритму. Уколико више пуштамо дечије снаге да се испоље, у толико ће лакше бити ставити им границе.

Завршавајући, писац чланка је уверен, да ће деца, вођена у овом смислу, мирно радити свој посао, иако наставник није у разреду. Јер она су научена на самосталан рад.

Д. Г.

ВАСПИТАЊЕ ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ У ИТАЛИЈИ

Васпитању под ведрим небом указује се све већа пажња. Ово питање наилази на све веће разумевање не само код педагога, већ и код званичних претставника појединих држава. Тако су прошле јесени водећи претставници италијанског Министарства просвете, педагози и лекари посетили Немачку и изменили мисли о овом питању са немачким претставницима. — Немачки претставници су вратили посету Италији и у времену од 18 до 30 маја разгледали италијанске школе под ведрим небом. О тој посети написао је чланак Густав Егерт из Лајпцига у часопису »Der deutsche Erzieher« Heft 7, 1942, из кога узимамо ове појединости.

На бившим градским зидинама старе универзитетске вароши Падове налази се низ школа под ведрим небом. Једна од њих је најстарија таква школа у Италији, а основао ју је још 1905 године један грађанин Падове, који је, за успомену на своје од туберкулозе рано преминуло дете, хтео да поштеди исте судбине осталу слабуњаву децу свога родног града. — И дзнас су италијанске школе под ведрим небом махом установе за слабуњаву школску децу, која се бирају на основу лекарског прегледа. Та

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

деца остају годинама у оваквим школама, под сталним лекарским надзором. Терапеутске мере, као вежбање у држању и дисању, сунчање на висинском сунцу, потпомажу успех сталног школског боравка на ваздуху, светлости и у покрету.

На периферији града Рима налазе се у јавним парковима, на нарочито изабраним погодним местима са лепим погледом на град и на море, римске школе под ведрим небом. По ливадама се играју деца, увек ведро и чила. Павиљони су узорно хигијенски уређени, а неки се налазе недалеко од ушћа Тибра и окренути су мору.

Читав низ школа под ведрим небом постоји у провинцији Варезе, близу језера Мађоре. Оне су махом сеоског карактера, са добро саграђеним школским намештајем за наставу под ведрим небом. По величини најимпозантнија је школа „Умберто ди Савоја” у Милану, која на земљишту од 15 ха има групе наставних, гимнастичких и радионичких павиљона, стаја, уређаја за гајење ситних животиња, школских вртова и поља и велико купалиште.

Али и у Италији почињу школе да прелазе узан оквир школа за слабу децу и да се усваја начело: „Васпитање под ведрим небом за сву децу!” „У школама под ведрим небом видимо модерни идеал васпитања” изјавио је италијански министар просвете Ботаи приликом ове немачке посете.

У римској Кампањи постоји низ полуградских школа које се могу назвати баштенским радним школама. Оне имају једноставне, али практичне павиљоне у којима су и станови за наставнице и налазе се усред школских вртова. Ученици се нарочито уводе у вртарство.

Нарочито интересантна је Scuola rinnovata у Милану, једна врста огледне школе. Она треба остварењем савремене школе под ведрим небом и консеквентним спровођењем идеје радне школе да постане полазна тачка нове фашистичке школске реформе. Тамо се налази и њива коју је Дуче лично засејао пшеницом.

У свима школама видела се сунцем опаљена, весела деца у пољским учионицама или при гимнастици и игри.

Поводом немачке посете Италији отворио је министар просвете на Капитолу у Риму, изложбу школа под ведрим небом. У башти виле Кафарели, на местима за наставу под ведрим небом, поздравиле су посетиоце девојчице одевене у бело. У дворанама изложбене зграде приказани су, после историског развоја идеје о васпитању под ведрим небом, модели и слике школа под ведрим небом. Живу слику делатности ових школа пружају радна сретства, радни извештаји и резултати.

Главни део изложбе испуњавају резултати једног конкурса архитектата у погледу решавања проблема школа под ведрим небом (распоређивање школских предела и школске зграде, веза са слободном природом, спречавање узајамних сметњи за време наставе под ведрим небом и т. д.)

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Многоструки утисци добијени разгледањем школа под ведрим небом Италије продубљени су и сажети на више радних седница у Риму и Милану. Предавања и говори донели су богате потстреке за развој покрета за васпитање под ведрим небом обеју земаља. Ту су многа искуства потврђена и указани многи нови путеви.

Васпитање под ведрим небом показале нове путеве и могућности нове, здраве омладине, способне за дело.

СПОСОБНОСТ УЧЕЊА КОД НИЖИХ ЖИВОТИЊА

У Зоолошком институту Марбуршког универзитета, који стоји под управом проф. Др. Фридриха Алвердеса, врше се већ годинама испитивања способности учења код нижих животиња и то поглавито на протозоама, дрвима и бодљарима. При том се показало да је чак и код протозоа могућа нека врста дресуре. Тако се на пример инфузорије које се држе у суду делимично светлом, делимично тамном, могу дресирати да избегавају светлу зону, на тај начин што се најпре на свима прелазима у светлу област ставља тако звани „казнени надражај”, у овом случају врућина или електрична струја. После неког времена животињице избегавају светлу зону и без казненог надражаја. Овде се ради о простој асоцијацији двају надражаја.

Питање о способности учења код најнижих животиња, марбуршки аутори обрађују физиолошким методама или физиолошки објашњавају резултате психолошких случајева. У колико се не повуче произвољна црта између виших и нижих животиња, код свих надражујућих акција испреплетано је телесно и душевно.

ЕЛЕКТРИЧНИ УДАР КАО ЛЕК

Шведски психијатар Др. Арне Брусел увео је нов поступак за лечење душевно оболелих, који се састоји у томе што се пацијенту причврсте електроде на слепоочницама. Напон се креће од 80 до 140 волти, а стварни удар траје од 1/10 до 7/10 секунди. У лакшим случајевима довољно је поновити лечење 4 до 5 пута, док тешки случајеви захтевају 2 до 3 електрична лечења недељно. Од 12 пацијената оболелих од шизофреније, који су лечени у првој години болести, осморица су изашла из завода излечени. Разуме се да је код болесника који су већ дуже времена боловали, процент оздрављења мањи.

ПРОНАЂЕНА НОВА КОМЕТА

Италијански астроном Ђовани Бернаскони, који је јуна прошле године пронашао комету „Ван Гент”, опет успео да пронађе комету осме величине на источном делу Береникине косе, у правцу репа лава. Комету која се прилично брзо кретала ка југозападу доцније је посматрала и Краљевска астрономска опсерваторија у Турину.

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

ДВА ВЕКА СРПскоГ А СЛИКАРСТВА

од
МИЛАНА КАШАНИНА
СА УВОДНОМ РЕЧЈУ
МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА

Књига је штампана у формату велике осмине, на бездрвној финој хартији, са 120 уметничких репродукција на кунст-друку и с прилогом четири слике у више боја.

Цена књизи 150.— динара

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Песме Домовини — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Ђукић — 280 стр. Платно: Дин. 30.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела — II књ.: Свободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр. Платно: Дин. 40.—
2) Петар Петровић Његош: Преписка. Прва књига. Дин. 80.—
3) „Из великих дана“. Одабране ратне приповетке српских приповедача. Дин. 25.—
4) Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест. „ 20.—
5) Ђуро Димовић: Симеон Немања. „ 15.—
6) Миливоје Предић: Голгота. „ 15.—
7) Момчило Милошевић: Јован Владислав. „ 25.—
8) Душан Николајевић: Две драме. „ 20.—
9) Живко Милићевић: Записи о српској земљи. „ 20.—

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

- 1) Стеван Мокрањец: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—
2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр. 50.—

Дин

- 3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр.

Платно: 40.—
Картон: 20.—

- 4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—
5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр. 35.—
III и IV свеска. 30.—
6) Мокрањева Споменица — Написао Коста Манојловић 196 стр. 24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

- 1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића. 100.—
2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

- 1) Вук Стефановић - Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. Картон: 120.—
2) Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189. 20.—
3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића — 169 страна. 20.—
4) Др. Јован Радонић: Сlike из историје и књижевности — 533 страна. 80
5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаногa — Са црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
6) Др. С. Сагадин: Управно судство. 30

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање. Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.

www.bj

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА